

Fehér M. Jenő

KÉPEK A MAGYAR SÁMÁN- INKVIZICIÓK TÖRTÉNETÉBŐL

NÉHÁNY RÉSZLET A SZERZŐ
"AZ INKVIZICIÓ A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON"
CIMŰ MŰVÉBŐL

1967. WARREN, OHIO, USA.

ELŐSZÓ

Akaratlanul is felvetődik az oivasó lelkében a kérdés, miért kell ehhez a kiváló munkához, ha csak egy részlet is a nagy egészből, idegennek előszót írni, hiszen, amit a szerző a bevezető sorokban ír, általában minden fontosabb dolgot megmagyaráz. Valóban így áll a dolog, de mégis vannak, amikre ő nem gondolhatott és olyanok is, amelyekről csak nekem, aki az itt egybefoglaltakat az "A Fáklya" hasábjain kicsinyenként közreadtam, van tudomásom a hozzám érkezett levelekből. Ezek miatt tehát néhány dologra röviden felhívom mindazoknak szíves figyelmét, akik ezt a kis könyvet majd olvassák.

Mindenek előtt azt mondom meg, hogy világszerte igen nagy érdeklődés mutatkozik e kulturtörténeti szempontból felbecsülhetetlen értékű munka iránt. Tudománnyal foglalkozó és más lelkes magyarok egyformán várják a teljes mű mielőbbi megjelenését. Az előbbieket azt mondják, hogy ennek alapján át kell írni az egész történelmet, az utóbbiak pedig velük együtt abban reménykednek, hogy ennek feltárása eloszlatja majd a világnak a magyarság felől ellenséges, gonosz akaratból kitermelt rossz véleményét... És igen nagy az ilyen lelkes magyaroknak a száma.

Birtokomban van egy idős házaspár levele, ami többek között ezt mondja: "...Kevés értéket mentettünk meg otthonról, de velünk van arany nyakláncom és férjem duplafedeles aranyórája. Mindkettőt szívesen odaadjuk, hogy elősegíthessük vele e csodálatosan nagyszerű munka megjelentetését". És nem az egyetlen az efajta megnyilatkozás sem...

Természetesen vannak, akik ferde szemmel nézik az igazságot, mert ha nem merik is nyíltan, valamilyen okból bevallani magyarellenes született, vagy érdekből kitermelődött lelkiségüket, kifejezésre juttatják azt legtöbbször magyar zászlót lobogtatva ilyen formán: "kár megbojgatni az emberiségnek a multról kialakult felfogását..."

És akadt olyan valaki is, aki az "A Fáklyában" közölt részletek után a szerzőt ugyan ebben a lapban megtámadni akarta a SAMAN szó használata miatt, nem fogadva el szerzőnek idevonatkozólag a szöveg között adott magyarázatát, hogy a "samán" nevet idézőjelek közé azért tette, mert magában az Inkvizíciók jegyzőkönyvében soha ezt a kifejezést nem használták a perakták írói, de a vallástörténelem ezt a kifejezést választotta...

Ilyen reflexióra a szerző kétségtelen, hogy nem gondolhatott, tehát ezzel kötelességemnek tartom az említetteknél kissé hosszabban foglalkozni.

A SAMAN szó eredetét a magyar előd népektől idegennek tartják sokan. Némelyek pl. a zsidóktól származtatják (lásd az Encikl. Britt. 1960. évf.). De téved valamennyi, mert a "SA" szógyökér ős sumir nyelven a Napra, mint istenre: SAMAS-ra mutat rá, aki fényt bocsát, süt a földre és akinek törvényeit Mózes előtt kb. 1000 esztendővel a hagyományokból

összeszedette és kötéblákra vésve adta Hammurabi babiloniai király (2067-2025.) országa népének.

Kétségtelen, hogy Egyiptomban ismerték a babiloni törvényeket, hiszen az írás, amit az egyiptológusok "Halottak könyvének" neveznek, a "Tíz-parancsolat" pár paragrafusával teljesen azonos törvényt is tartalmaz, tehát kétségtelen az "Apostolok cselekedeteiről" írott könyv megállapítása (7:22): "Mózes taníttaték minden bölcsességre" eszerint a Hammurabi-féle törvények ismeretére is. A teljes szöveget pedig Esdrás és társai, mikor Cyrus perzsa király hazaengedte őket a babiloni fogságból, K.e. 458-ban, lemásolták és magukkal vitték a zsidóság használatára.

Idevonatkozólag tudjuk a bibliából azt is, hogy a babiloni fogság előtt, Jeroboám királytól kezdve Jósias uralkodásának 18-ik esztendejéig, mikor ez az "aranyborjú" imádat betiltotta és papjait kiirtotta (Hoseás 8:5-6, 10:2-7 és Királyok 15:11), több mint 100 esztendőn át nem volt a zsidóságnak saját nemzeti vallása. Ez után pedig 25 év múlva, majd ujjabb 10 esztendő után a zsidóság nagy részét szellemi vezetőivel együtt fogságba hurcolták, tehát csak, mikor Esdrás 258 levitával és kb. 1500 más fogoly társával együtt Jeruzsálembe hazatért, vethették meg újra hitéletük alapját a "Nap"-isten törvényeinek felhasználásával.

Ezek szerint egészen természetes, ha a zsidó nyelvben ismeretes a, "Samas" és a "sámán" szó, mint a nap-isten és papjainak ősbabiloni, tehát sumir neve.

"Die Keilinschriften und das Alte Testament" von Eberhard Schrader (Berlin 1903) többek között (408-411 lap) azt írja: "Nem tudjuk megállapítani, hogy Jahve alakja megvolt-e a nap-isten kultusz előtt, ellenben tény az, hogy a zsidó mondák és őstörténet egyes alakjai bizonyos vonásokban a nap-istenhez vezethetők vissza..."

Viszont határozottan tudhatjuk, hogy Hammurabi előtt több évszázaddal már az Ur dinasztiaiabeli Ur-namu (2409-2391) kihirdette, hogy határozatait mindenkor "Samas" :sten törvényeinek igazsága szerint hozza.

Ha ezek után rámutatunk "Samas" napisten nevével kapcsolatban arra, hogy e nevet gyakran feicserélték, vagy egymás mellé irták ez istennek másik nevével az "ILA" szóval, nagyon erős bizonyítékot nyerhetünk ennek a multnak a magyarsággal való rokonságához. Az "ILA" szó ugyanis tökéletesen hiánytalan hangtani és értelmi azonos a magyar "é l ő" szónak, amit a magyarság az Isten mellékeve gyanánt még ma is használ minden törvényes esküvés alkalmával. "Esküszöm az élő Istenre", szinte megcáfolhatatlanná teszi ennek a régi multnak a mai magyarival való széttepetlen folytonosságát, mert hiszen az ősbabiloni napisten, a Samas, az igazságnak és jognak is élő istene volt. Napisten volt, hogy megmutassa az igazság utját is sugárzó világosságával...

Érdekesség gyanánt még megemlítem, hogy a magyar Őshazából Új Zealandba vándorolt "munda" és "maori" népek nyelvén, a "Munda-Magyar-Maori" című, 1928-ban Londonban megjelent mű szerzője (Uxbond) álnév alatt adta ki művét) is talált idevonatkozólag figye-

lemreméltó adatokat. M u n d á k nyelvéből felemlíti a "t á t o k" (sorcerer, juggler jelentésű) szót, amit azonosít a magyar táltossal; a m a o r i a k nyelvéből pedig a magyarral hangtanilag és betűszerint is tökéletesen egyező "s á m á n" szónak értelmi rokonságát mutatja ki, mikor a sáman munkáját a maoriak között így jellemzi: "representation of some person in dream..."

Meg kell említenem, hogy sok tiszteletreméltó és helytállónak látszó megjegyzés is érkezett hozzám inkább jegyzet-rovatba kívánczozó magyarázat gyanánt, de azokat addig, amíg valamennyinek abszolút helytállását ellenőrizni nem tudjuk, nem tartom helyénvalónak még itt az előszó keretében sem felsorolni. Ezek közül egy mondatot azonban érdekessége miatt mégis idézek: "Nem lehet csodálkozni azon, hogy a 13. századbeli Magyarországon az elvakult félművelt inkvizitorok a betegek fürösztését bűnként rótták fel, hiszen 300 évvel később az arabok kiverése után a győztes keresztény spanyoloknak első dolga volt az egyház tanításával össze nem egyeztethető szemérmetlen testi kultusz üzésére hivatott arab fürdőket megsemmisíteni és a spanyol inkvizitorok szemében már elegendő bizonyíték volt az eretnekségre, ha valaki rendszeresen üzte a test fürösztésének eléggé el nem ítélt hivságát..."

Ezek után csak még annyit, hogy az igazi magyar emberek kultur igényétől remélem, hogy e magyar nyelvű könyvecskét rövidesen angol fordításban is közreadhatom és aztán Isten segítségével, minden gáncsoskodások ellenére, sor kerülhet az egész hatalmas munkára is, melynek tervezett tartalom jegyzékét a szöveg közlemények után ismertetem.

★

Bezárom soraimat azzal, amire szerző is hivatkozik: "Habent sua fata libelli", de hozzáteszem: a sors intéző mindenek felett az igazságos Isten...

Kúr Géza

BEVEZETÉS

Izelítő ez a könyvecske egy nagyobb lélekzetű munkából, az "INKVIZICIÓS PEREK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZAGON (1222-1520)" címen, két évtized alatt formát öltött tanulmányból, melynek megírásánál nem az "anyaghiány" volt a nehézség, hanem az "anyagbőség".

E könyvecske zilálnak, hevenyészettnek látszik, de nem is lehet másként, mert így szülte a szándék: kiragadott részek innen-onnan, ahogy a kóistolókat adni szokás.

A hitvédelemre rendelt inkvizíció, amely később sokszor egészen más érdekek eszköze lett, magyarai földön is aratott emberéleteket. Rakott máglyát a Felvidék bányavárosaiiban és Budán, ácsolt bitófát a sámánoknak, a templom kulcsát tüzesre izzítva bélyegzőként használta, az elitéltek homlokát a legszentebb jellel, a kereszt jelével torzítva el. Ostorozott lemeztelenített asszonyokat és klostrombeli szüzeket, ismerte a pellengért, ahol "lazsna"-ba öltöztetett "kacérokat" bámulhatott a piac népe és gúnyolhatta őket a "Judenhut" miatt, amelyet, mint hosszú süveget a fejükre raktak. Vesszőzött, csonkitott és még Zsigmond király idejében is kitépte azoknak nyelvét, akiket veszedelmesnek vélt a "keresztény hit érdekében."

De látni fogjuk, hogy a magyar még az inkvizícióban sem volt vérengző és könyörtelen annyira, mint a nyugatiak "auto da fé"-i és ha voltak áldozatai, majdnem mindig a nemzettesttől idegen hóhérok, java részben germán érdekek vitték őket a vesztőhelyre.

Könyvecskénk bemutató abból a nagy egészből, ami kerek 300 esztendőre vet világot, amely a magyar egyháztörténelemnek eddig elhallgatott véres-könnyes szakasza, ősi hiedelemvilágunk irtása, ami ugyan szerepel már István király törvényeiben, de tudatosan szervezett mozgalmá csak 1222 után lett.

Főpapságunk soraiban ebben az időben — csak úgy, mint később — német, olasz, sőt még angol is szerepelnek és Theuton Jánostól Kolonics Lipótig minden idegen faj nagyobb szerepet vitt a magyar életben, mint a nemzettestből sarjadt értékeink, akik ha mégis vitték valamire, legalább is fajuk érdekeinek elfelejtésével kellett megalkudniok. Már Magyar Pál mester bolognai egyetemi tanár korában panaszolta, hogy a „magyaroknál minden mást, aki idegen, előnyben részesítenek a vezető helyeken” és ezt az angol érsekre mondta, aki akkor Esztergom ura volt.

Róma a magyariakat Mátyásig barbároknak tekintette. Csak bástyának voltunk jók Nyugat védelmében Kelet ellen.

Nem akarom, hogy bárkiben is torz gondolat szülessen munkámmal kapcsolatban. Ennek egyetlen mondata sem vád, ellenben minden sora panasz, hogy eddig magyarai berkekben hallgattak ezekről a tényekről. Amióta IV. Ince 1252-ben kiadta híres bulláját „Ad extirpenda”, (Kiirtandó eretnekek) és Marcellus, magyar domonkos-rendi tartományfőnököt — Szent Margit lelkivezetőjét — ezen az alapon megbizta a „félkeresztények” „extirpálásával”, egészen 1498-ig, amikor a kassai, Ignác fia Miklóst, a vatikáni Magister Sacri Palatii tudós személyét kinevezte a pápa Magyarország főinkvizitorává, rengeteg név szerepel, akikhez, bár a kimondott elv: „*Ecclesia non stitit sanguinem*” mindig fennállt, a valóságban azonban magyarai soron is vérontás, csonkítás, bélyegzés tapadt.

Azt sem akarnám, hogy bárkiben felébredhessen a sanda gyanu, hogy miután én magam is az „inkvizitorok rendjéhez” tartoztam, talán táborváltást lássanak írásom rejtett szándékaként. Miután a rendnek a jelszava kezdettől fogva a „veritas” volt, soha nem is félt kimondani az igazságot, amely az Írás szerint „felszabadít bennünket”, lélekben ma is büszke vagyok arra, hogy Domonkos-rendi voltam, s hálás vagyok Rendemnek, amely Julián barátok, Magyar Pál mesterek, Bánffy Buzádok rendtársává avatott és hiszem, hogy volt Rendem is sajnálja ma a sok szenvedést, amelyet az amugy is sokat szenvedett magyar népnek okozott az inkvizíció eszköze gyanánt.

E helyen nincs módunk minden állításunkat tudományos munkák elengedhetetlen tartozékaként „lábjegyzetekkel” ellátni, de ha az igazságot szomjazók érdeklődéssel fordulnak a teljes munka felé, minden mondatunkat igazoljuk...

Sapienti sat...

Dóm plébánia roppant nagy értékű kódex és ősnymtatvány gyűjteményét egyesítsem a már régebben rendszerezett püspökségi könyvtárral¹², került kezembe egy 1852-ből eredő elismervény, amely szerint Rassowszky Domonkos¹³ miszlókai plébános kölcsön vette a könyvtárból a "Collectio Domini-cana" című kéziratgyűjteményt. Rassowszky Domonkos, még mielőtt a Kassa melletti kis Mislóka falucskába vonult volna vissza, a domonkosok tartományi főnöke, majd ismételtén kassai perjel, műkedvelő "gyűjtő" volt s mikor a szerzetből kiválva, a kassai püspök kancellárja lett, módjában volt hajdani rendjének történelmére vonatkozó forrásokat megismerni. Dr. Pfeiffer Miklós kanonok, atyai jó barátommal pár óra múltán már Mislókán voltunk, ahol nagyon rongált, egér-, molyrágta, vízfoltos, penészes állapotban ugyan, de kezembe volt a „Syngrapha“ Hoffmann-féle másolata (?).

Ekkor már 1941 október 15-ét irtunk és az orosz nyomás egyre sietősebbé tette a másolás munkáját, amelynek eredményeként első ízben jelennek meg részletek az "Inkvizitorok könyvé"-ből ennek a rövidre fogott tanulmánynak a során.

A Hoffman-féle másolat eme megrongált és eddig egyetlen példánya, amelyet "KASSAI KÓDEX"-nek neveztem el, a budapesti Domonkos rendiek könyvtárába került, amelyet a kommunista rezsim 1950-ben feloszlattott. A másolat másolata — csonkán — átjött velem a tengeren Argentínába és most, közel 25 éves várakozás után, megkezdji újabb Odisszeáját...

"Habent sua fata libelli..."

* * *

A "LIBER INQUISITORUM."

Az Inkvizitorok könyve a jelek szerint ősi, eredeti formájában, ahogy azt 1556-ban Czeglédi Péter Kassa városának átadta, Várad-Velencén készült és folytatása akart lenni a Martinuzzi Fráter György mecénásságával megjelent Várad-i regestáknak. Ezt a könyvet is Erdély biboros-vajdája szorgalmazta Bácskai Tamás moldvai domonkos rendi püspökkel együtt, aki a várad-velencei kolostorba vonult vissza szerethi püspökségéből az oláh vajda és a török pusztításai elől¹⁴. Az egész munkát egy Ágoston nevű szerzetes mozgatta, aki mint Beatrix, Mátyás király özvegyének a megbízottja, sokat járt olasz földön, ahol a híres Octavianus Scoto (Soto?) milánói könyvnyomdában három magyar frátert taníttatott, hogy Kolozs-

12.) Fehér Mátyás O.P.: „A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai”. Kassa, 1942.

13.) Kassai püspöki könyvtár „kabin-t” levéltár 321.

14.) Róma Archivium Central O.P. Reg. J. An. 1530.

várott állítsanak fel nyomdát.¹⁵ A nyomda megindult, de alig pár hónapos működés után, 1552-ben meg is szűnt¹⁶

Mint már említettük, az inkvizíciós perekre vonatkozó adatok és jegyzőkönyvek egy kun főnemes házasságának érvénytelenítésével kezdődik, amelyet Detre inkvizitor 1227-ben bonyolít le és 1498-ban zárul, amikor Keleti Mihály mester, mint Magyarország főinkvizitora, a Konstantinápolyból menekült ferences barátok panaszait igyekszik kivizsgálni, a perai kolostorukból elhurcolt könyvekre vonatkozólag. Az idő távlat tehát közel háromszáz esztendő óta él fel. Ez alatt az időtávlat alatt természetesen sokször maga a „könyv” anyaga is.

A pécsi egyházmegyéhez tartozó déli Dunántuli részeken annyira elterjedt „lombardus” eretnokség inkvizíciós pereit, amelyeket IV. Béla még herceg korában és később öccse, Kálmán herceg még a tatárjárás előtt annyira sürgetett¹⁷ a dalmát városok, Horvátország „patarenus” vagy „bogumil” kommunista irányzatú szekták ellen folyó inkvizíciós perek, ahol a II. Hohenstaufeni Frigyes-féle halálos ítéletek is szerepeltek, egy egész nagy fejezetet alkotnak az „Inkvizitorok könyvében”¹⁸.

A tatárjárást követő nagy széthullás korszakából erednek javarészen azok az inkvizíciós perek, amelyeket a jelen munka felöl: a felujuló, régi hiedelemviághoz menekülő és a sanyaru élet realitásaitól a misztikumot jelentő ősi sámánhit enyhületébe merengő pogányság ellen folytatott eljárások. A betelepülő kunok, akik magukkal hozták őseik pogány hitét, fellobbanították a már-már hamvába hulló magyar pogányság áldozati tüzeit és az egyre fogyó „sámánok” ellen országos irtóhadjáratot hirdet az inkvizíció.

Ha még megemlítjük az alkimisták elleni eljárások jegyzőkönyveit, amelyek javarészen az „aqua vitae”, vagyis az alkohol párlással függtek össze és a középkor folyamán az inkvizitorok fóruma elé tartoztak és főként városokban, sőt kolostorokban folytak le nagy számmal, akkor már is

15.) Róma Archivium Central O.P. Reg. J. (1487 jan. 31.) A milánói nyomdával már 1483-ban fel vették a kolozsvári domonkosok a kapcsolatokat, hogy Erdélyben is megszervezzék a könyv kiadást. Lelke az egésznek Garai Domonkos, Kolozsvári Adám mesterek voltak, akik nagy mennyiségű könyvet vettek át Scoto Octaviánótól, hogy bebizonyítsák a magyar közönség kulturigényét. Hosszas huzavonák után kolozsvári Csuda Miklós, aki 1488-ban a római „Maria Sopra Minerva” Főiskola régense volt az első csoport frátert vitte Milánóba, de a budalag intrikáján megbukott a terv. Később még három csoport fráter tanulta ki a mesterséget. A nyomdaügynek egyébként nemzetközi bonyodalmak támadtak, mert az özvegy Beatrix királyné is érdekelt volt benne. Szándékam a kolozsvári nyomda ügyével egy hosszabb tanulmány keretében foglalkozni, ha valakit meg eddig nem foglalkoztatott az ügy.

16.) Fehér M. Jenő: „Fráter György védelmében...” (Martinuzzi biborosgyilkosainak periratai a vatikáni levéltárban.) KÉZIRAT.

17.) Theiner: Vetera Monumenta hist. Ungarum sacrum Illustrantia. I. No. 208 (123 old.) és No. 197 (119 old.)

18.) Ezt a kérdést külön fejezetben tárgyalom „Az inkvizíciós ítéletek” címmel.

sokszerű tartalmat tulajdoníthatunk az inkvizitorok könyvének. Az Anjou-korban a tömegjárványok okozóit keresi az inkvizíció, sok a „flagelláns” az „önostorozó” szekta, majd a husziták és „kelyhesek” mozgalma, amelyek főképp a Felvidéket mozgatják meg, majd a Mátvás korabeli hitviták és a reneszánsz világnézetének „liberális” és éppen ezért „veszedelmes” szárny-csapásai, amelyeket az inkvizíció igyekszik lefogni.

A megcsonkított Hoffmann-féle másolatból megtudjuk pl., hogy a lovasversenyek résztvevőit épp úgy üldözte az inkvizíció szigora — így ítéli el Kőrishegy és a környékbeli falvak 78 lovasát, akik „zentlazlow”-ot választanak maguk közül 1278 Szent László ünnepén, — mint a sárospataki „álpapokat”, akik a papi dézsmákat nemcsak elfogadták, hanem megköve-telték. Szerepelnek „forrásmérgezők”, akiket máglyára ítél a bizottság. Valódi „eretnekek” a XIII. században csak a veszprémi papi iskola három tanára, akik szintén közel állnak a máglyahalálhoz, csak úgy, mint egy „besenyő” pap, akit erkölcstelenség terjesztésével vádolnak a tanuk.

A csonka szövegből 289 pert tudtam rekonstruálni összefüggő, értelmes szöveggel, de valójában az eredeti szöveg talán háromszor ennyi is lehetett. Egyes perek a középkori írásbeliség sok körmönfont cikornyáival együtt mint haszontalan betűtenger foglalnak el oldalakat, míg mások már csak kivonatos „registák”, a tanuk neveit vagy egyszerűen csak számát említve sűritik az adatokat. A sok vízfolt és molyrágás helyét a szöveg értelmét és adatait lényegében nem érintő esetekben rekonstruáltam.

A jegyzőkönyvek keltezése sokszor az épen maradt szövegrészekben is eléggé hiányos, mert valószínűleg az eredeti írásban az egy és ugyanaz évben lefolyt pereket egyszeri számozással csoportosították, de azzal, hogy az inkvizíciós bizottság királyi biztosai, a „comesek”, a „kunbirák” pl. Ompudus mester, Moys nádor stb., mindig meg vannak nevezve és így az ő hivatali idejükből eléggé megközelítőleg megállapítható a perek ideje.

•

A „SÁMÁN” - PEREK.

Mint már említettük, a csonka másolatból mintegy háromszáz inkvizíciós eljárás jegyzőkönyvét vagy „registáját” sikerült összefüggő egész-ként lemásolni. A jelen munka ebből a leeredukált számból is csak kizárólag 83 jegyzőkönyvvel foglalkozik, mert ezekben a peraktákban az ősi magyar vallás papjai a „sámánok” a vádlottak, akár mint az „animizmus” szolgálai, akár mint az emberi és állati betegségeket gyógyító kuruzslók vagy az ő korukban is már-már kihalóban levő, nemzeti hagyományokat tovább adó „regösök”.

A „sámán” nevet idézőjelbe teszem, mert magában az Inkvizíciók könyvében soha ezt a kifejezést nem használták a perakták írói, vagy másolói, de miután a vallástörténelem ezt a kifejezést választotta és használja mint

fogalom jelölést az animizmus, a vallási élet és hiedelem világ szolgáinak, hivatalos eszmehordozóinak, képviselőinek a megjelölésére. Őseink nagyobb része kétségtelenül ezt a hiedelem világot, vallási nézetet vallotta magáénak.¹⁹ A „sámán” fogalmát a jegyzőkönyvek a három százados időtávlatban sokféle képen jelölték: leggyakoribb a „magus”, sőt ha idősebb, tekintélyesebb sámánról volt szó „pontifex magorum”, mágusok főpapja címet alkalmazták, három esetben a magyaros formában, mint „magoc”. A hoksa, harsan, bachus, furcus, bou, vagy bow (bö) is gyakori nevek. A duru és ulu már ritkábbak és nehéz magából a fordításból eldönteni, hogy a papságnak hierarchikus fokozatait jelezték-e, vagy mint személyneveket kell értenünk alatta.²⁰

A jelen munka tehát csak rész az egészből, de így is nagy terjedelművé válik abban az esetben, ha mint kerek egészet a „Fáklya” áldozatkészsége meg tudja jelentetni. Kulturtörténeti szempontból ez a töredék is gazdag adattárral gyarapítja eddigi ismeretünket őseink hiedelem világáról, mert a perakták soraiból fel-felcsillan az elsikkadt magyar mitológia, a ma már inkább csak sejtelemszerű alakjaival, tovatűnő szellemeivel, titokfátyolba burlált mágiaja. Lepereg előttünk a XIII. századi kétkeze után élő pákászok, pecérek madará, szok, hódászok, láptaposó népe csak úgy, mint a komoly szaktudást igénylő, makkoltatást értő kondások, az ősi pusztarohanású táltosló kultusza (Szent László lófuttató versenyek inkvizíció által meghurcolt csikósai).

19.) Diószegi M.: A sámánhit emlékei a magyar hagyományaiban. Budapest 1959.

20.) A citált nevekkkel és az általuk jelölt „rangfokozatok” szerepével külön fejezetben foglalkozom „A sámánok „papi rendje”” címmel.

Inkvizitorok:

THEUTON JÁNOS († 1252)

Ami kegyetlenségre, hajthatatlanságra és kitarító üldözésre vonatkozó adat a magyar inkvizíció történetéből megmaradt, majdnem mind Theuton János nevéhez fűződik, aki nemcsak Magyarországon, hanem Lombardiában és Németországban is erősen tevékenykedett az alig gyermekcipőben járó inkvizíció keretében.

A westfáliai Wiedesausenben született és mint fiatal, alig végzett jogász a Bolognán átvonuló II. Frigyeshez (Hohenstaufen), Szicília ketős királyság urához és Németország császárához csatlakozott, akit elkísért Salernóba. Rendkívüli nyelvtelenség lévén, már Bolognában, mint studens megtanult többek között magyarul is az ott élő diákoktól. Mikor II. Frigyesell ellentétbe került annak erős pápa ellenes magatartása miatt, visszatért Bolognába, ahol magyar barátai már a Szent Domonkos rendbe léptek. Követve példájukat, 1220-tól kezdve már őt is megbízatással küldik Németországba, mint szentföldi harcosokat verbuváló szónokot. A korabeli krónikák magasztalják ellenállhatatlan ékes-szólását, bár akad olyan is — Lichtenau Konrád — aki egyenesen gyilkosságra felbujtással vádolja, mert egy szónoklata nyomán a felbőszült tömeg agyonverte a kölni érseket, aki nem volt hajlandó azonnal a Szentföldre indulni. Fanatizmusa olyan nagy volt, hogy a német püspökök kérték eltávolítását a német földről.

Rövid időre ismét Itáliába került, ahol a modenai püspökkel, a későbbi híres-hirhedt Wilhelm von Sabina kardinálissal, a lettországi német lovagrend nagyhatalmi törekvéseinek eszmei szerzőjével rávették II. Frigyesre, hogy vezesse be Olaszországban az eretnekek ellen a halálbüntetést. Ez a végzetes és véres rendelet, amely rengeteg emberáldozatot követelt, 1224 márciusában jelent meg és János hatására, a nagy mentor III. Honorius pápa, a világi hatalom törvényét ugyanazon év májusában, mint az Egyház feje megerősítette.

János frátert a pápa személyesen ajánlotta IV. Bélának, akinek tulbuzgósága az eretnekségekkel szemben, már erős ellenzésre talált a magyar főpapság egy rétege részéről. Guncel érsek, sőt az ujonnan alakult kolduló rendek és az inkvizícióval megbízott Magyar Pál mester és Pósa püspökök is helytelenítették a tul merev és érzéketlen "theuton mód-szereket."

III. Honorius és IV. Béla sűrű levelezésének eredménye az lett, hogy a német lovagrend, melynek II. András kemény rendszabályokkal igyekezett a Bárcaságban és a Szerémségben gátatvetni, most — bár az országból már kiűzték — János fráterben, a lovagrend nagymesterének

Salza Hermannak legbensőbb munkatársában, újabb stratégiai pontokat szerzett magának magyar földön. A fiatal kiskirály védőszárnyai alatt János fráter hamarosan nagyhatalommá, a pápaság teljhatalmu megbízottjává forrta ki magát.

A magyar szerzetesek igyekeztek megakadályozni a már akkor erősen germanizáló törekvéseit, amelyek abban nyilvánultak leginkább, hogy Erdélyben a százból egy független német rendtartományt szervezhessen, Nagyszeben székhellyel püspökséget alapíthasson és azzal az ürüggyel, hogy az ország keleti határait a kunok ellen védelmezzék, az egyszer már kiűzött német lovagrendet vissza akarta telepíttetni.

Törekvéseinek legnagyobb akadályá hajdani bolognai tanártársa, Magyar Pál mester, aki ebben az időben a legmagasabb szerzetesi tisztséget, a tartományi főnökséget töltötte be.

Mindez 1231-ben játszódott le. Majd a pápa nyomására leváltották Pál mestert tisztségéről és Theuton János lett az utódja, de csak 1233-ig, mert akkor a pápa IV. Béla sürgetésére Diakovár püspökévé nevezte ki, hogy az ott rohamosan terjedő katarus-bogumil, vagy ahogy a középkori krónikák inkább ismerik: lombardus eretnekségnek gátat vessen.

Dalmáciai és horvátországi működése az eretnekségek irtásában véres nyomokat hagyott maga után. Ebből az időből származik nagy barátsága Prenestei Jakab bíboros, magyarföldre küldött pápai legátussal, akinek szereplése a magyar egyházi és állami életben kétségen felül nagy befolyással volt.

János fráter szerepe az inkvizíció kifejlődésében, eltekintve attól, hogy a germanizáló törekvéseket szolgálta, a magyar néplelektől teljesen elütő hajlandóságokat csempészett be és így nagyon káros befolyást gyakorolt. János fráter szervezte meg a magyarországi "milicia Christi" = Krisztus katonasága nevezetű intézményt, amely fanatikus és tulbuzgó keresztény laikusokból állott; családapák, asszonyok, alig serdülő ifjak, polgárok és katonák, vándor kereskedők és királyi jobbágyok egyformán tagjai lettek ennek a kémszervezetnek, amelynek az volt a célja, hogy a lappangó eretnekeket, a rejtőző sámánokat feljelentse. És ezért a tevékenységükért éppen olyan "kegyelmi előnyökben" részesültek, mint azok, akik a Szentföldre mentek harcolni. Bár ez a szervezet valójában a Lombardiában nagyon elterjejt középkori kommunista eszméket hirdető katarusok és a Balkánt, főképpen Dalmáciát és Horvátországot előzőnlő bogumilek ellen alakult, lassanként a sokhelyütt még félpogány, látszatkeresztény magyar elemek nyomába is vetette magát és a jelek szerint az erdélyi százból és a Felvidék városainak német származású polgársága "részesült" azokban a kiváltságos kegyelmekben.

Miután a jegyzőkönyvek javarésze elpusztulhatott a tatárjárás viharában, nincs módunkban János fráter inkvizitori tevékenységének hatását és eredményeit felmérni, de hogy kétségkívül nagy lehetett, mutatja az a tény, hogy magát II. Andrást is közel egy éves kiközösítéssel sújtotta 1235-ben, mint a pápa és Prenestei Jakab teljhatalmu meg-

bizottja és így, főképpen a jobbágyi sorban elterjedt felpogányság-álke-reszténység teljesen ki volt szolgáltatva a nagy inkvizitornak. Valószínűleg az egész ország közvéleménye megkönnyebbülten lélegzett fel, amikor IX. Gergely pápa 1237-ben elfogadta lemondását a püspöki méltóságról és a főinkvizitori címéről. Egy év múlva azonban a pápa kérésére a Domonkos rendiek lombardiai rendtartományának a főnökségét vállalta, mert itt az eretnekek meggyilkolták az inkvizitorok egész sorát, mint Veronai Pétert, Piacenzai Rogert, fráter Paganot és fráter Domonkost Milánó mellett. János fráter keménysége vetett gátat a nép lázadásainak azzal, hogy diktátori rendíthetetlenséggel alkalmazta a II. Frigyes és IV. Ince által hozott törvényt az eretnekek halál büntetéséről, amelyet főképpen elevenen elégetés formájában hajtottak végre, vagy pedig eladták rabszolgáknak, vagy gályaraboknak az elítélteket.

Magyar földön ezeket a kegyetlen módszereket egyelőre nem tudta meghonosítani még János fráter nagy befolyása és IV. Béla fanatizmusa sem az ősmagyarságból visszamaradt pogány és felpogány hiedelmekkel szemben. De kétségtelenül nagy változást jelentett a két jóbaráthoz társuló harmadik nagy eretnekirtó: Bánza nemzetségbeli István, aki még a tatárjárás előtt Béla király kancellárja, váci püspök volt és IV. Ince bizalma bitorosi méltóságra emelte, mint a fiatal magyar katolikus egyház legelső kardinálisa került Rómába, hol a magyar ügyekre mindig egészen rendkívüli befolyással volt. A király, az első magyar bitoros és főképpen János fráter hatására jelent meg 1244 február 2-án az "Odori sua ve" kezdetű pápai bulla, amely az eddigi szokást, az inkvizitorok egyéni kinevezését megszünteti és centralizálja a Domonkos-rend Rómában székelő legfőbb tisztjének a Generalisnak — aki ekkor már, 1241 óta, maga János fráter volt — hatáskörébe.

Az új bulla nagy hatalmat adott János kezébe és most már majdnem az összes országok bevezették az inkvizíciót (csak a velencei köztársaság állott ellen 1289-ig, amikor a pápa egy konkordatummal ott is felállította az intézményt) de mindenütt lényeges változtatásokkal, mint pl. botózással való vallatással; a vádlottak az ellenük valló tanukat nem láthatták és nem hallhatták; védőjük nem lehetett; s felmentésük esetén is legalább a "Juden hutot" vagyis szégyenfát kellett viselniök a közbotrány levezetésére és nekik kellett a bírósági eljárás minden költségét viselniök.

Az új rendszer bevezetése nagy és országos felháborodást jelentett mindenfelé, még magában az inkvizitori feladatokkal megbízott domonkos rendiek körében is és az ellenhatás akkora volt, hogy János fráter 1252-ben elért halála után azonnal visszaállították, — legalább is magyar gyakorlatban, — a régi rendszert, amikor a vádlott szembenézhetett vádlóival, hallhatta a bírák ítéletét, és legalább a saját védelmében és érdekében felszólalhatott. Mint majd később láthatjuk, a miszlókai kézirat gyűjteményben reánkmaradt jegyzőkönyvek javarésze ezekről a "normalizált" perekről szól.

János fráterről még csak annyit, hogy utolsó éveiben már annyira elmélyült barátsága Béla királlyal és Bánza biborossal, hogy az agg király még leányát, a "Nyulak szigetén" lakozó Domonkos-rendi apácát is sorsára hagyta, mert az közbe lépett az igaztalanul elítélt ősi, pogány hiedelmeket valló békásmegyeri és hansági mágusok érdekében, szemrehányva János fráternek kegyetlenségét, a magyar biborosnak pedig a lajtájával szemben való érdektelenségét.

Mikor János 1252-ben Strassburgban meghalt, IV. Béla volt az egyetlen uralkodó, aki a Domonkos rendnek levélelég részvétét fejezte ki és az elhunyt érdemei között a magyar eretnység kiirtását is felsorolja.

* * *

MARCELLUS (†1272)

A győri származású Marcellus fráter IV. Bélának a második honalapítás munkájában, mint állandó tanácsadó és kísérő, mindenütt szolgálatára áll. A királyi udvar kezdetben Székesfehérvárott élt és itt kapta kézhez IV. Ince pápa bulláját, amelyben "Ad gloriam Conditoris..." címmel, három évre a legnagyobb, pápának fenntartott kiközösítési és feloldozási hatalmat adományoz a királyi udvarban lakozó Marcellus fráternek, hogy a "tatárok vadsága által eltorzult lelkületeket az igaz hit védelmében megújíthassa"... Ez a meghatalmazás csak három éves volt ugyan, de már a következő évben, mint láttuk a német Theuton János fráter működésénél, a pápa intézményesen a Domonkos rend kebelébe utalta az egész inkvizíciót minden rendkívüli oldozó és kiátkozó hatalmával együtt és akkor Marcellus közel 12 évig gyakorolta a vezető szerepet az eretnységek és félpogányság ellen.

A kinevezés a kassai krónika szerint nagy csüggedést okozott a szerzetesek között, mert ők már tudták, hogy a világi, királyi hatalomnak válnak eszközeivé és minden munkájuk gyűlöletes lesz az egyszerű nép előtt, Marcellus nagyon sok oldalu munkásságot fejtett ki. Egyszeri megszoktatással 12 évig volt a magyar rendtartománynak a főnöke és mint ilyennek, sokat kellett utaznia, ahol láthatta a többi középkori országok inkvizíciós szervezetét, amelyekkel egyenesen kapcsolatba kellett lépnie, hiszen az egész katolikus egyház egyetemlegesen az ő szerzetét bízta meg ezzel a hálátlan feladattal. Kétszer járt Angliában, az Oxfordban és Londonban tartott általános káptalani gyűléseken, ahonnét sok keserű tapasztalattal tért haza, mert mindenfelől hallatszottak a hírek, hogy a meggyötört eretnekek máglyatüzei csak a dac és konokság érzetét váltják ki az emberek lelkéből és sok esetben bosszút állt a tömeg az inkvizíció áldozataiért. 1259-ben Salamancában járt spanyol földön, ahol Pennaforti

Rajmund, az akkori rendfőnök már nagy eredményeket ért el az eretnek, a zsidó és arab nyelvek tanítása terén azzal, hogy intézményesítette ezeknek a nyelveknek és vallási rendszereknek a megismerését. Ézt a gondolatot valósították meg aztán a magyar domonkosok a pécsi kun iskolán, ahol a nyelv mellett a Keletre indulóknak a régi vallási rendszerekben, pl. az animizmusban és manicheizmusban is el kellett mélyülniök.

Olaszországi utjai sűrűek voltak és a jelek szerint tagja volt a misztikus írók csoportjának is, amely a XIII. század első felét annyira gazdag irodalommal ajándékozta meg. Az ő tollából származik egy "lelki tükör" szerű irat, amelyet a Nyulak-szigeti kolostor lelkivezetőjeként működő szerzetes korában írt IV. Béla király leányának, Szent Margitnak a kérésére, valamint az u.n. Nápolyi Legenda, amely ugyanannak a kolostornak a történetét mondja el. Ő vezette le az első szenttéavatási eljárás vizsgálatát is az említett szent apáca életére vonatkozólag.

Részben politikai, részben missziós megbízatással csatlakozott 1252-ben ahhoz a követséghez, amelyet Béla király Kubulaj kánhoz küldött Karakorumba, mikor olyan hírek jártak, hogy a tatár újból megindul Nyugat ellen. A követség vezetője Miskolc-nembeli Panity, aki az ifjú királynak, a későbbi V. Istvánnak volt kun nyelvmestere és bizalmi embere.

Marcellus erről az utról magával hozott élményeit missziós szempontból leírta és írása nyomán a kassai krónika az "Exodus fratrum" címmel egy töredéket mentett át.

* * *

JAKAB MESTER

A "sámán"-kérdéssel kapcsolatban sokkal fontosabbnak látszik a középkori francia krónikák által olyan sokat citált és titokzatosnak ítélt "Magyarországi Jakab Mester" védelmében lefolytatott vizsgálat Győrben 1247-ben. A per jegyzőkönyve egész teljességében megmaradt s bár felmentéssel végződhetett ugyan, de tanácsosabbnak láthatta, hogy a Szentföldről visszatérte után ne maradjon magyar földön, hanem az akkori nagy francia tragediát, Szent Lajos afrikai fogságbaesését felhasználva, a gyógyító sámánból "advocatus Sacri Sepulcri" (a Szent Sir védőügyvédje) lett. Jakab mesternek a francia kereszteshadjáratok történetében sokat kommentált szerepe volt. Ő volt a vezetője a "Pásztorkák" mozgalmanak, amely a Szentföld felszabadítására az egyszerű pásztornépeket hívta a keresztesek jelvényei alatt toborozva és egész Franciaországot végig seperte mint egy ellenállhatatlan fergeteg. A korabeli francia krónikák, mint a "Chronique de Saint Denis", "Mathiey de Paris", "Richer de Senones" stb. mind, mint valami titokzatos, istenítéletet jelentő valakit

festenek le Jakab mester személyében, amikor mögötte sorakozó pásztor seregek a flandriai zsidó városokat végig sarcolták, hogy a keresztes hadnak anyagi bázist teremtsenek és a fogságban szenvedő fiatal királyt kiváltsák. Szent Dénes krónikája szerint Jakab mester, mint vasakaratu zsarnok, rettegésben tartotta a főpapi és főnemesi rendeket, akiket méltatlannak és képtelennek tartott arra, hogy a Szentföldet a pogányokkal szemben megvédjék s a vagyonukat akarta elkoboztatni. Mint beesett arcu aszkétát, lengő szakállu végezetet láttak benne, akinek a hívására a nyájait az őrző pásztorok, mint valamikor a Bethlehem környékiek az anyagi hirtetésre, megindultak, mégcsak szüleiktől sem véve bucsut, Jeruzsálem felé.

Richer de Senones szerint Jakab egy varázsló sámán volt, aki megbüvölte a népeket és nem tudott akarátának ellenszegülni semmiféle akarat sem. Maga Castilliai Blanka királynő, a fogoly Lajos király anyja, személyesen többször fogadta a főnemesek és rokonsága minden ellenkezése ellenére is. — Párizsi Máte pedig egyenesen ördögi hatalommal felruházott valakinek tartja, aki varázspороkat hint szerteszét és ezzel megfertőzteti a világot és ugyanakkor, midőn a Szentföld védelméről beszél, Mohamed követője és az egyiptomi szultánnak szállítja a rabszolgákat.

Nem szándékunk e munkában Jakab mester mozgalmának részletesebb ismertetése, csak annyiban, hogy a jelek szerint, mint Marcellus inkvizitornak hajdani tanuló társa, végig szenvedte a győri inkvizíció vizsgálatát, s mint ilyen, részletesen feltárja Marcellus módszereit a gyógyító "sámánokkal" szemben levezetett perekben. Ezek a perek — mint az adatok mutatják — javarészből a nyugati ország részekén, főképp Dunántúlon zajlottak le, ami arra enged következtetni, hogy életének a vége felé Győrött tevékenykedett és innét utazott fel néha-néha a Nyulak szigetére, ahol a hetven főnemesi magyar apácának, Szent Margit királyleány társainak lelkipavezését látta el.

1261- körül vonult vissza az inkvizitori tevékenységtől, amikor kegyvesztett lett az öreg Béla király előtt, mert leányát Margitot nem tudta rávenni, hogy a kolostort otthagyva, pápai felmentéssel szerzetesnői fogadalma alól, II. Ottokár cseh király felesége legyen.

LÁTÓD fia HANIS mágus

ellen a GYŐR melletti CSANAK faluban lefolytatott inkvizíciós eljárás jegyzőkönyve 1272 október 23.-án

MOYS úr, Sopron grófja és a kúnok bírása valamint SIMON mester a budai Szent Miklós kolostor domonkosrendi szerzetéből, mint Magyarországon a hit tisztaságának védője és vizsgálóbiztosa szorgos vizsgálatából és inkvizíciójából leírt adatok, amelyeket a király ur kegyes orvos doktorainak és fizikusainak, ALBERT és MÁRKUS uraknak a jelenlétében LÁTÓD fia HANIS mágus és társai ellen felvettek Csanak faluban, a győri vár közelében, ahol a vádlottak laknak és vádoltatnak elméjük hamissága miatt, amellyel visszaélnék, amikor énekekkel, himnuszokkal akarják visszaadni a betegek testi erejét, a hiszékeny emberek lelkeiben babonát terjesztve. Beszéli ugyanis, hogy a vádlott a falvakban és az említett Győr külvárosaiban és telepein, társaival együtt sok súlyos betegséggel küszködőt meglátogatnak, azoknak a vizeletét összegyűjtve vagy külön-külön megvizsgálják, hasonlóképpen, hogy a betegeknek a testét és tagjait megtapogatják, hasonlóképpen, hogy ezek történte után a betegeknek szirupokat adnak inni; hasonlóképpen, hogy a gonosz lelkek ellen gyakorolják az ördögűzést; hasonlóképpen, hogy tülépnek a szeméremérzés hatá-

As eredetileg latinul írott Jegyzőkönyv másolata:

Ex diligenti scrutinio et inquisitione facta per Dominum Comitem MOYS Suprunlensem (sic!) et Iudicem Comanorum, necnon et magistrum SYMONEM de beati Nicolai Budensis ordinis praedicatorum et inquisitionem Regni Hungarie (sic!) et auditore causarum contra fidem in presentia plurorum doctorum in medicina et physicorum Domini Regis Alberto et Marci, contra magum HANIS Fily Latodet sequaces eius in Villa Chanach prope castrum Jaurini comorantium propter mentium falsitatem quam usi sunt roborem dandi corporis infirmorum hymnis, cantationibus in animos credulos superstitionem sembrantes. Dicitur enim, quod accusatus in villis et oppidis necnon et in suburbis dictae civitatis Jauriensis simul cum famulis plures infirmos gravi infirmitate laborantes visitavit; item: urinas eorum tam coniunctim, quam disicim videndo observavit; Item: infirmorum corpus et membra palpavit; Item: et quod post haec acta et facta dictis infirmis cyrupos dedit ad potendum; item: exorcismum practicavit contra spiritus malignos; Item: pudoris transgressit limitem mulieres infirmas in lecto visitando et corpus, mammas, ventrem etc. palpando; Item: dicebat et dixit ipsis infirmis: "Si mihi crederitis, ego vos sanabo in nomine Heklit; item: in curatione infirmorum pecuniam pro salario accipit saepius. — Ex comisione domini Regis datum et in mandatis ut si res taliter se haberet et magus HANIS filius (sic!) Latod de veracitate accusationis condemnaretur (sic!) ipsi perpetuum silentium imponeretur, instrumenta, insignia et scripta, si tenet, comburentur ne temeritas et audacia eius remaneat impunita. Testes omnes no-

nin azzal, hogy a női betegeket ágyaikban meglátogatják, testüket, mellüket, hasukat stb. megérintik; hasonlóképpen, hogy a betegeknek mondták és mondják: "Én téged meggyógyítottam, Hakit nevében, ha hiszel nekem..."; hasonlóképpen, hogy a betegek gyógyításáért sokszor pénzt fogadnak el.

Királyi megbízásból és kifejezett parancsból, ha a vádak valóban bizonyulnának és Látó fia Hanis a vádak valódiságának az alapján elmarasztaltatna, akkor... örök hallgatásra kényszerítették, eszközei, jelvényei, irásai, ha ilyenek vannak neki, megégettettek, nehogy a vádlott gyaloglása és merészsége büntetlenül maradjon. Az inkvizíció alatt megnevezett tanuk mindnyájan esküt tettek, hogy sem barátság, sem gyűlölet, sem félelem nem vezeti őket, hanem egyedül csak az igazság, Pál mester tanítása szerint.

Első tanú:

Mócs fia MARK a győri püspök ijjásza megkérdezte, hogy ismeri-e a vádlottat és társait a jelen ügyben, mire ő azt válaszolja, hogy Hanis mágust ismeri, de társait csak látásból. Arra a kérdésre, hogy mit tud a vádlott gyógyításairól, válaszol mondván, hogy csak azt, hogy a nemrégiben végigszenvedett betegségében, Keresztelő Szent János születésének napja körül, meglátogatta őt betegágyában, megnézte és megvizsgálta s oly szorgosan gondozta őt betegségében, hogy azt hiszi, hogy ha az Isten és az említett mágus nem lettek volna segítségére, az említett betegségéből nem gyógyult volna ki. A megszűnt betegség természetéről szóló kérdésekre azt válaszolta, hogy szent Vítus (Vid) dühe volt, amelyet veszett kutya harapása okozott. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításnak voltak-e jelenlévő tanúi, azt válaszolta, hogy jelen voltak a felesége, fia Marcel, leánya Borbála, valamint Harsan, akit a népnélve bács (bachus) néven illet és Duru, az említett Hanis mágus szolgálja (tanítványa?). A gyógyító mágus bére felől kérdezve a tanu vallja, hogy a vádlott semmiféle pénzről nem akart tudni, amit felajánlottak neki.

minati in inquisitione iuraverunt, quod nec gratia, nec odio vel timore laborati sunt sed propter veritatem secundum monita magistri Pauli. —

PRIMUS TESTIS: MARCUS filius Mochlus, sagittarius domini Episcopi Jauriensis requisitus si novit reum et sequaces eius in causa praesenti, dicit, quod magum Hanis novit de visu non autem famulos eius. Item requisitus quid sciat de curatione rei, respondit, quod de infirmitate sua videlicet quam ipse passus est tempore nuper elapse, videlicet circa festum nativitatis beati Iohannis, ipse Hanis eum visitavit in lecto infirmitatis, urinas ipsius vidit et observavit et diligentiam quamplurimam circa ipsum et eius infirmitatem adhibuit, adeo quod ipse credit quod, nisi Deus et dictus magus Hanis eadem loquenti in dicta infirmitate succurrissent, non a dicta infirmitate sanatus fuisset. Requisitus de natura infirmitatis curatae testis respondet, quod furor Sancti Viti vel rabies, qui morsus rabides causam tenet (?). Requisitus de presentia testium in curatione, respondit praesentibus ad hoc uxore ipsius, Marcello filio et Barbara filia ipsius, necnon Harsan vulgo bachus dictus et Duru famuli dicti magi Hanis. Interrogatus de salario curantis, fatens respondit, quod

sát), de neki egy szót sem szólt, hanem közben míg ezek történtek, csináztatott neki valami folyadékot többféle gyógyfűből, mint a "nepita", "ebulo nigra" (?) és más hasonlóból, amelyeket nem ismert fel, s mind-
 ezt abból a célból, hogy vele (a tanuval!) megittassák, de amikor az ital
 készen volt és ő azt látta, olyan undort váltott ki belőle, hogy nem akarta
 azt meginni. Megkérdezték a tanut saját meggyógyítása felől, mire ő
 azt válaszolta, hogy a nevezett Hanis mágus tanácsára (utasítására) a
 felesége tüzet rakott faszénből az ő (a tanu) hossza és széle méretében,
 amely tüzre aztán gyógyfüvet szórattott, hogy az hamuvá oszlott és akkor
 neki (a tanunak) rá kellett feküdnie, amíg bőséges verejték öntötte
 el, majd vászonlepedőbe csavarva ágyába fektették, mialatt a mágus se-
 gédje, akit a nép nyelvén bacs-nak neveznek, élénk hangon mondókákat
 recitált (énkelt?) és ezen a módon történt a gyógyítás. Megkérdezték
 tőle, hogy kötött-e megállapodást a mágussal, hogy őt betegségében meg-
 látogassa, mire azt válaszolta, hogy nem. Arra a kérdésre, hogy tudomása
 szerint a nevezett mágus Győr városának a közeli falvaiban vagy külvá-
 rosokban, és segédjei látogattak-e betegeket, azt. válaszolja, hogy csak
 hallomásból tudja és azt is, hogy sokan mondták, hogy a mágus bölcsebb
 az ő tudományában, mint az orvos magister vagy a király ur fizikusai.

* * *

Ötödik tanú:

A Chanak faluban lakozó ORSOLYA, Dénes özvegye,
 kit elővezettek, feleskettek és megkérdezték, esküje szerint válaszolja, hogy

et iuratus, requisitus si noverit reos dicit quod ad ipsum magum bene
 cognoscit et alios de visu. Requisitus quid sciat de curatione infirmorum
 respondit per iuramentum se nihil scire nisi cum ipse pateretur infirmi-
 tatem renorum et eset in manibus phisicorum, uxor ipsius audivit in
 mercato dici a Gervasio milite domini Episcopi quod dictus magus Hanis
 ipsum et alios de infirmitatibus suis quam passi fuerant sanaverat Dei
 auxiliante. Et tunc uxor eius misit dictum magum in domo sua, qui cum
 venisset, respexit urinam et tetigit pulsum ipsius nihil ei dicendo et
 cum hoc fecisset, fecit fieri quemdam potum de pluribus herbis videlicet
 de nepita, ebulo nigra (?) et de aliis quamplurimis de quibus non recolit,
 ad finem quod ipse biberet de eodem et cum dictus potus factus fuit et
 loquens ipsum vidisset, de eo prepter horribilitatem potus bibere noluit.
 Interrogatus de curatione infirmitatis sui fatens dicit quod consilio dicti
 magi Hanis uxor testis fecit quemdam ignem de carbonibus de longitudine
 et latitudine ipsius, super quo igne posuit herbas plures, et post super
 eis herbis facit ipsum cuabare et ibidem iacere, quousque ipse sudorem
 dedit maximum; et postmodum ipsum involverunt in quondam linthea-
 mine et posuerunt eum in suo lecto et famulus magi vulgo hachus dictus
 recitavit cantationes viva voce et dicta cura sanatus extitit. Interrogatus
 si ipse tractavit cum eo de visitando et sanando ipsum, dicit quod non.
 Interrogatus si alibi in vecinitate civitatis laurini aut in vicinis villis
 dictus magus Hanis et famuli infirmos visitaverunt, dicit quod nescit
 nisi de auditu et quod audivit dici a pluribus, quod magus est sapientior
 in arte chirurgica et medicinae quam magister medicus aut phisicus domini
 regis. ---

QUINTUS TESTIS: URSULA relicta Dionisii in villa Chanac (sic!)
 commemorans producta et iurata et interrogata respondit per iuramentum

a nemrégiben elmult szent Kristóf ünnepe körül nagy lázba esett, amely betegségében több orvos meglátogatta őt, mint egy fráter a Szent János hospitáliáriusai (betegápoló és keresztes lovagrend!) közül, a hajdani királyi orvos, Albert mester és mások, de őt a betegség annyira hatalmába kerítette, hogy az említett ünnep körüli szerdán már elveszítette beszélőképességét is és az előbb említett orvosok már halottnak vélték. Így is történt volna, ha a fent említett Hanis mágus meg nem jelent volna az ő kérésére, aki amikor a beteghez érkezett, azonnal megvizsgálta annak vizeletét és megtapintotta érverését, majd valami átlátszó folyadékot adott neki s utána egy fajta szirupot és beküldte őt hálószobájába (camara). A következőekben oly gondossággal ápolta, hogy Isten segítségével meggyógyult. Ama kérdésre, hogy látta-e a mágust más betegeket is látogatni, azt válaszolta, hogy nem látta, miszerint rajta kívül másokat is megvizitelt, de azt hallotta, hogy másokat is meggyógyított a városban és az említett faluban. A gyógyítás cselekményeire vonatkozó kérdésre a tanu azt válaszolta, hogy amikor a házába belépett, botjával a négy égtáj felé ütött, az élelmiszerekre, ruhákra és mindennemű használati szerekre valami vizet vagy folyadékot hintett, a kűszöbököt tisztelettel illette ujjával, élénk szóval énekelt a gonosz szellemek ellen mondván, hogy sem föld felett, sem föld alatt ne legyen semmi hatalmuk és kiáltotta: Hakit, Hakit, távozz ebből a házból, és más hasonlókat. Arra a kérdésre, hogy a mágus őt csak pénzért vagy más előnyökért látogatta-e meg, azt felelte, hogy a mágusnak a gyógyításáért nem adott semmit, de mikor más alkalommal felkínált neki pénzt, az visszaszította.

* * *

quod cum circa festum sancti Cristofori praeterit ipsa esset infirmitate febris detenta eamque in dicta infirmitate visitarunt quamplurimi phisici, videlicet quidam frater de sancti Johannis hospitallarius, magister Albertus emeritus medicus regalis et alii, de dicta infirmitate ita fuit oppressa quod quadam die mercurii circa festum praedictum iam loqui non potuit, phisici praedicti eam indicabant ad mortem. Et ita fuisset de ea nisi dictus magus Hanis supervenisset ad requestam ipsius ad eam. Qui cum venisset, vidit urinam et palpavit pulsum eiusdem infirmiae et postmodum quandam aquam claram dedit ad potandum, et dedit sibi alias cyrumum ad finem quod iret ad cameram. Et adeo laboravit circa ipsam quod a dicta infirmitate gratia Dei mediante sanat extitit. Interrogata si vidit magum alios infirmos visitare, respindit quod nihil vidit quod alios infirmos visitaret praeterquam ipse, sed dicit, quod audivit dici quod alios infirmos curavit quos non novit in civitate aut in villa prefata. Interrogata de activitate curandi dicti magi et famulorum suis respindit quando in casa sua intravit ad quatuor abgulos baculo suo ictu et super victualia, vestimenta et utensilia diversi generis aquam aut liquidum aspergit et limina reverenter tetigit digitis (?), et viva voce canavit contra spiritus malignos dicens, quod nec super terram, nec subtus terram plus facultatem habent et clamavit nomen Hakit, Hakit exite ista domui et alia similia. Interrogata si eam visitavit causa habendi pecuniam vel gratis, respondit ipsa quod dicto mago Hanis nunquam aliquid tradidit pro sanando eandem, sed bene ei obtulit dare pecuniam quam ipse magus recipere recusavit. ———

Hatodik tanú:

JANKA, a püspöki ijjászok néhai parancsnokának, **J a k a b-nak** özvegye, aki Chanak faluban lakik, elővezetve, felesketve és megkérdezve, hogy mit tud a mágus gyógyításairól, azt válaszolja, hogy nemrégiben vesebántalmai voltak, ami miatt Esztergomba szállították az ottani Szent Lázár kórházba gyógyulást keresvén, ahol tizenegy napig maradt, hogy a János-rendi hospitáliáriusok magistere és fráterei megállapítsák betegségét, de semmit sem értek el. Mikor (a tanu) ezt a sikertelenséget látta, türelmetlen lett és visszatért házába és amikor hallott beszélni a mágusról és gyógyításairól, azonnal hívatta őt magához. Mikor ez megérkezett, megnézte őt ágyában, tapogatta érverését és megvizsgálta vizeletét és mihelyt ezzel végzett, azt mondotta a tanunak, hogy Isten segítségével jó egészséghez juttatja, és több napon keresztül meglátogatta őt, és sokszor adott neki inni valami csodálatos vizet, amely kristálytiszta volt és amelynek erejétől újra egészséges lett, amint mondotta. Arra a kérdésre, hogy tudná-e, hogy miből volt összeállítva a mondott folyadék, azt válaszolta, hogy ő szükségüől készítette maga is megkérdezte a mágust egyes gyógyfüvek erejéről és hatásáról, mire az azt felelte, hogy jobb, ha azok a füvek, melyek a betegségek gyógyításainál hasznosak nem találhatók mindenütt, mert nem mindenkinek van hatalma a természet titkos erőinek keverésére, hanem csak azoknak, akiket a "ioltenrim" (?) kiválasztott és akik soha sem tértek el a küszöbök árnyékában élő régiék szellemétől (?). Megkérdezték a tanút, hogy tud-e esetleg valamit affelől, hogy Hanis mágus a régi pogányok gonoszságait, vagy az elvetemült erenekék babonáit a betegek körében felujtani törekedett; azt a választ adta, hogy a mágus előtte a szent vallásról soha em-

SEXTUS TESTIS: IOHANNA vidua Jacobi olim praeceptoris sagittarum domini Episcopi felix memoria commorans in villa Chanac (sic) producta, iurata et requisita quid sciat de curatione infirmorum respondit quod nuper passa fuit quamdam infirmitatem circa renes, pro qua fuit translata ad civitatem Strigoni per undecim dies apud sanctum Lazarum hospitaliorum cura inquirens, circa quam infirmitatem magistri et fratres sancti Iohannis nihil facere potuerunt, ut dicebat. Et cum hoc vidisset, ipsa turbata statim regressa est domo sua et hoc auditiv loqui de dicto mago et curis eius, et statim fecit eum venire ad eam. Qui cum venisset, eam vidit in lecto, palpavit pulsum et vidit eius urinam. Et statum cum hoc fecisset dixit loquenti quod per Dei gratiam ipsam on bono statu poneret. Et tunc visitavit eam per plures dies et pluries dedit ei bibere quandum aquam miraculosam et clarissimam, virtute cuius sanata fuit, ut dicit. Interrogata si sciat de quo composita erat dicta aqua, dicit quod mota necessitate interrogavit magum a quibusdam de virtutibus herbarum, ipse respondit dicens "melius est quod ea quae sunt utilia in curationibus egritudinum ubique inveniri quandoque nequeunt, quia non omnes tenent potestatem miscere arcana naturae, sed qui per ioltenrim electi sunt et nunquam erraverunt circa leges antiquorum in umbra liminis viventium. Interrogata quod si sciat aliquid quod dictus Hanis paganorum malitias vel haereticas pravitatis superstitia inter infirmos removere voluit respondet quod de sancta religione nunquam fecit mentionem. Interrogata si ad modum phisicorum eam visitavit aut sub spe convertendi eam sequacem in superstitione, respondet quod de intentione iudicaria non potes nisi Deus.

litést nem tett. Azt is megkérdezték tőle, hogy a mágus csak mint orvos látogatta-e meg, vagy esetleg abban a reményben, hogy őt is belevonja babonáiba és követői közé sorozza; mire a tanu azt válaszolta, hogy szándékokról csak Isten mondhat ítéletet. Hasonlóképp megkérdezték, hogy a mágus megállapodott-e vele a gyógykezelésre vonatkozólag valami ilyen összegben, mire ő (a tanu) azt a választ adta, hogy nem, mert ő (a mágus) semmit sem fogadott el tőle, csak tejet és kenyeret. Arra a kérdésre, hogy látta-e a mágust más betegekhez menni és jelen volt-e ilyen eseténél, azt válaszolta, hogy nem, de hallotta többektől is, akiknek a neveit nem ismeri, hogy Hanis sok beteget meggyógyított és csodatevő híre közszájon forog. A meggyógyult betegek neve utáni érdeklődésre megemlítette Jeremiás zsidó nevét, akit a "gutta" nevű bajból kurált ki, ugyancsak a patkolókovácsok mesterét is helyrehozta, aki már nem tudott járni; ugyancsak meggyógyította Jakab urnak, a vendéglősnak az unokáját, aki fejbántalmakban gyötrődött, és a fiatal Demeter katonát, aki szent Vitus táncában és ugrálásában (?) szenvedett és sok másokat. Felhették neki a kérdést, hogy a mágus csak mint orvos látogatta hiveit vagy más minőségben is, azt válaszolja, hogy az említett Hanis mágus házasságkötési szertartást végzett a püspök íjjászainak mostani parancsnoka és Orsolya asszony között a vár közelében, és hogy Chanak faluban ő vezette a táncmeneteket (choreis!) az új kenyér ünnepén. Megkérdezték afelől, hogy mit tud Hakit természetéről, mint rossz szellemről, akinek a nevét a vádlott oly sokszor emlegette; a tanu azt felelte, hogy bizonyosat nem tud, de azt hallotta saját anyjától mesélni (narravit), hogy az említett szellem mihelyt a Hold feljön, bizonyos társaival összeállva meghatározott időben, meghatározott helyre, amelynek a neve "pat", összejönnek, amely hely parlagon áll, sem apró, sem lábas jószág meg nem el, emberek jelenléte lehetetlen, nincs azon semmi lehetőség az életre,

Item interrogata si magus convenit cum ea de sanando eandem et si pecuniam pro eo ab ea accepit, respondit quod non et nihil habere voluit nisi lactem et panem. Interrogata si vidit dictum magum alios infirmos visitare et si fuerit praesens in hoc, dicit quod non, sed quod bene auditur pluribus, quorum nomina ignorat, quod Hanis plures infirmos sanavit et nabet famam publicam thaumaturgum esse. Interrogata si sciat nomina infirmorum curatorem dicit quod novit Jeremiam iudum quem sanavit ipse magus de quadam gutta, item magistrum ferrariorum qui erat impotens in cundo, item nepotem tabernarii domini Jacobi qui pasus est a capitulis molestiis, item militem juvenem Demetrium de saltatione et chorea sancti Viti et plures alios quos non novit. Interrogata si reus visitavit parroquianos tamquam medicus aut aliter respondit quod dictus magus Hanis celebravit vinculum matrimoniale inter preceptorem sagittariorum dni. Episcopi et domina Ursula uxorem eius in vicinitate castris et etiam in festivitate panis novi ultimi in villa Chanac celebrati in choreis. Interrogatus quid sciat de natura Hakit spiritus maligni per dictum magum pluries invocati respondit fatens quod cum certitudine nihil scit, sed mater ipsius narravit, quod dictus spiritus mox ut luna illuxit quibusdam sociis secum assumpto statuto tempore venerunt (?) ad determinatum locum qui dicitur pat, terra inculta, pecudum et pecorum grege omnino privata hominumque praesentia frustrata, non habetur in ea unde possit vivere, nisi rapina et praedatione. Ibi faciunt consilium spiritus maligni quorum

Igy folyt le és fejeződött be előttünk Hanis mágus és társai ellen folytatott inkvizíció szent Lukács evangélista ünnepét követő szombaton, Moys gróf, mint a törvényszék elnöke és Simon mester, az eretnkségek inkvizitora jelenlétében. A hit ellen nincs panasz.

A tömlőctartó őrizete alá utasítatik, hogy rendelkezésre álljon ..

Sic coram nobis inquisitio contra magum Hanis et sequaces acta et facta est die sabbati post festum beati Lucae Evangelistae iudice Domino comite Moys pro tribunali sedenti et magistri Symone inquisitore haereticae pravitatis. Contra fidem nichil (sic!) est. Adjudicatur custodiae carcerali ad dispositionem

JEGYZETEK:

A Hanis sámán ellen folytatott inkvizíciós per szereplőivel, Moys ex-nádorral és Simon mesterrel az „Inkvizitorok” című fejezetben hosszabban foglalkozom. A vádlottak között szereplő nevek: 1.) **Harsan**. Nem tudjuk bizonyosan, hogy személy névként alkalmazták-e vagy mint a sámánul rend fokozata, amolyan szerepszerűségként. Miután azonban több perlatban szerepel és mindenütt mint „ellékszemény, inkább a második véleményét tartom elfogadhatóbbnak: a harsan azonos az „animista” vallás szerepjának, segédszemélyzetének hivatali nevével. 2.) **Duru**. Az előbbinél még alacsonyabb rangú fokozaton álló segédszerpap, akinek a szerepe nem annyira a gyógyításokat kísérő és a jelek szerint vontatott litániaszerű ének volt, mint a harsané, hanem a sámán által szükségelt gyógyító-készségek, szertartási eszközök kézre-adása. 3.) Maguk a perben szereplő tanuk többször említik a **bács** fogalmát (bachus), ahogy ők mondják „népi nyelven” vagyis magyarul így is hívták a harsánt. Mint láttuk, feladata az éneklés és a zene volt, amellyel a gyógyítás szertartását kísérte.

A **som** nevezetű „gyógyítallal” az alkímisták ellen folytatott inkvizíciók során foglalkozom hosszabban. Itt csak annyit, hogy 1252-ben Riminiben tartott rendi káptalanon az inkvizitorok rendje, a Domonkos rendiek már kiközösítéssel sujtják az alkímistákat, akik már ekkor az „aqua ardens”-ből, (tüzes víz) már tovább desztillálták az „aqua vitae”-t (az élet vize = alkoholl) és alkalmazása eleve az inkvizíció elé tartozott.

A csanaki sámán sokoldalú gyógyító képességének bizonyítékaként a tanuk sok-sok betegséget sorolnak fel, amelyek egy részét — laikus lévén e téren — csak az eredeti latin nyelven közlöm, miután orvosi szakkifejezéseiket lefordítani merészségnek tartom. Így pl. „strumosus”, ydropica = hidropica” (vizekór?), „strupha”, stb. szavak értelmezése orvos szakemberek feladata épp úgy, mint az „implastrum” kifejezés vagy a gyógy-szerészek szakmájába tartozó „nepita” és a fekete „ebulo” növénynevek.

DEGESD mágus

ellen a zalai SZENT GYÖRGY falván folytatott
inkvizíciós eljárás jegyzőkönyve

Moys nádor, Sopron comese és a kunok birája, Simon mester a budai Szent Miklós klostrom tagja és Magyarország inkvizitora, valamint János fráter a kisebb testvérek rendjéből, mint királyi orvos megidézték az előírások erejével és törvényes formában DEGESD mágust azzal vádolván, hogy a zalai Szent György falván levő kápolnát lerombolta, megszent-ségtelenítette, az abban levő szentek ábrázolását meggyalázta, hogy bete-geket gyógyított, magát csodatevőnek hagyta nevezni és "püspökök módjára szertartásokat végzett". Hasonlóképpen megidézték az alább em-lített tanukat, akiktől megkövetelték, hogy a szent evangéliumot testileg is érintve megesküdjenek, hogy sem gyűlölet, sem harag, sem barátság nem vezeti őket a tanuságtételben, hanem csak az igazság...

* * *

Az első tanu: **Kundifia Simon** szücsmester, aki tudomása szer-int "talán 75 éves", így vallott, ahogy következik: Kisded, gyermek, ifju és férfi korában mindig Szent György falván, a makkoltató kondások között élt és neveltetett és nagyszüleitől és szüleitől is hallotta, hogy DEGESD mágus családja már akkor és emberemlékezet előtti időkben a faluban élt, valamint azt is hallotta, hogy a nevezett mágus szülei, nevezetesen atyja, molnármester volt és egy halastavat birtokolt, amelyben a tanu gyermek-korában sokszor fürdött. Ennek a tónak a bal partján állott a kápolna, benne egy lovas szentnek fából készült szobrával, de hogy ki építtette a kápolnát, senkitől sem hallotta, de azt biztonsággal tudja és vallja, hogy az emberemlékezet előtti idők óta fennállt és a falubeliek és molnárok meséiből azt is tudja, hogy itt valamikor fehér lovakat szoktak áldozni. Biztonsággal hallotta azt is a "fatens", hogy az öreg mágus a kápolna padlózatába sülyesztett sirkő angyalainak a szájába köpött és a szenteknek arcára taposott. Hallotta a tanu azt is, hogy sok betegét visznek a vádolt házához még mai időkben is és hogy őt magát is sokan hivatják házukhoz betegeikhez, de egészen különösen a szülő asszonyokhoz, akiket a kü-

szőbre ültet a régiek szokása szerint. Hallotta és látta is, hogy lovakat is gyógyít és ha azok nem fogamzanak, akkor a s... ket varázsszesszővel szélirányából megdörzsölte, hogy szüljenek, a tehéneknek a s... be "flauta"-val fujtatott, hogy azok megduzzadva több tejet adjanak és hasonló varázslattal élt a méheknek is énekelvén. Azt is hallotta a "fatens", hogy a vádlottat "thaumaturgus"-nak nevezték. Azt is vallja a tanu, hogy falujába visszatérve a megégett templomocská romjait látta, de a tűz szerzőjét, vagy okát nem ismeri.

* * *

A második tanu: Márkus "subculus" (makkoltató kondás), nyolcvan év körüli, Szent György falujában élő öreg, így vallott mondván, ahogy következik: Volt egy nagyon öreg koráig élő nagyapja, akitől azt hallotta, mintha a kápolnát valami "remete presbiter" építette volna, vagy legalább is mellette lakott és iskolát tartott a gyermekeknek, amíg a tatárok nyilától meg nem halt és utána sokáig senki sem látogatta a helyet, amíg az öreg molnár mester, a mostani DEGESD apja, a helyet meg nem váltotta a halastóval együtt, amelynek a partján van ma is a kápolna. Hallotta nagyapjától a tanu azt is, hogy a kápolnában egy szent lovas szobra állott, amelyet a népek nyelvén "zenlow"-nak neveztek és azt hallotta nagyapjától a tanu, hogy a falakon sok szokatlan dolog volt festve "harcoló katonák, muzsikáló vadászok, négylábu szörnyetegek kigyó farokkal, halak, négylábu állatok fejeivel és egyéb állatok, a padlón pedig ép úgy, mint Szent László monostorában szenteknek a képei voltak vésve, amelyeken lábbal tapostak az emberek. Hallotta azt is a tanu, hogy a népek "thaumaturgus"-nak (csodatevőnek) nevezték az öreget. Arra a kérdésre, hogy tud-e róla, hogy a vádlott betegeket gyógyított, vagy legalább is megkísérelt volna ilyesmit velük, a tanu igenlőleg válaszolt... Arra a kérdésre, hogy ismer-e személyeket, akiket a mágus kezelt és hogy azokat feltudná-e sorolni, a "fatens" a következőket mondotta: ismerek ilyeneket, mint az öreg katona, akit Sebestyénnek hívnak és akinek tumorja volt, a mágushoz ment gyógyulást keresni, aki jeleket rajzolt a beteg hasára, amíg a daganatot megtalálta, majd éjjel-nappal tejet itatott vele és a nevezett beteg még ma is él házában. Egy bizonyos Borbála nevezetű asszonyt Veszprém vidékéről hoztak bénasággal (paralisi morbo contracta) a mágushoz és mivel járni nem tudott (carens pedum officiis), faluról-falura segítették vonszolni őt a falvak lakói épúgy, mint a tanu is, aki a mocsaras vidéken szolgálva együtt átsegítette a nevezett beteg asszonyt, aki is negyven napig lakott egyedül egy kis kamrácskában, ahol csak egy személy látogatta meg övéiből, hogy étellel, itallal ellássa és a mágus forrázott füveivel a beteg asszony testét naponta háromszor lemossa (herba decocta corpum infirmæ ablueret), amely füveknek nevét a mágus egy régi botról olvasta le és negyven nap múltán az asszony gyógyultan távozhatott hazájába saját lábai erejével. — Ugyancsak hallotta és tudja, hogy Gergely comenének egy szolgálója (ancilla), aki sokáig vak volt és testvérei szokták

vezetgetni, visszanyerte látását a mágustól, aki szeméről egy fátyolt (velum) "le mosott" és a mai napig egészen egyedül és vezető nélkül megy hova ura parancsolja (küldi). Arra a kérdésre, hogy tud-e róla, hogy a vádlott elfogadott, vagy kért valamiféle javadalmazást vagy ajándékot azoktól, akiket kezel, a tanu azzal válaszolt, hogy nem tudja...

* * *

A harmadik tanu: Tarfia Gyárfás, körülbelül ötven éves, ugy vallott, amint következik: Gyermekkorában sokat járt a kápolna melletti házba, amelyet iskolának is neveztek. Ünnepeken sok gyermek (fiuk és leányok) gyülekeztek a kápolna körül, ahol az öreg mágus tanította őket énekekre és amire papok szokták tanítani a gyermekeket. Arra a kérdésre, hogy emlékszik-e, hogy a vádlott szidalmazta a szenteket, a tanu nem-legesen válaszolt, csak annyit említett meg, hogy a mágus mindig a "lovasszenteket" tisztelte és azok ünnepei a kápolnában kiváltságos napok voltak. Nem tudott a tanu semmit sem a templom leégésének az okáról sem és csak gyengén emlékszik, hogy szörnyetegek és harcoló katonák voltak a falakra festve. János fráter kérdésére a gyógyításokra vonatkozólag ugyanannyit tudott, mint az előbbi tanu...

* * *

A negyedik tanu: Parjadjakab, ugyanugy vallot, mint az első és annyit adott hozzá, hogy nagyon jól tudja és hallotta öregkort élt szüleitől, hogy a kápolnát valami remete építette, aki ott is lakott a környéken és "az énekes gyermekek iskoláját" igazgatta és ugyanakkor, mint szerep segédkezett Degesd mágusnak a betegeknel és más szertartásoknál. Arra a kérdésre, honnét tudja, hogy az énekeseket a remete tanította volna, válaszolt, hogy mikor gyermek volt és Szent György napján a "vesszőket" szétosztották a házaknál és énekeltek, akkor ő is járt egy csoportban tized-magával a kondásokkal. A gyógyításról megkérdezte válaszolt, hogy Degesd mágus mondotta meg, hogy mikor kell és hol az illatos füveket gyűjteni, mert neki volt csodálatos botja, amelyen fel voltak jegyezve a titokzatos nevek. Arra a kérdésre, hogy milyen fizetsége volt a vádlottnak a gyógyításért és az orvosságokért, a tanu azzal válaszolt, hogy soha sem hallotta, sem nem látta, hogy az valamit elfogadott volna.

* * *

Az ötödik tanu: dominus Marcus de Kemen, vallotta, mint az első, a mágus gyógyításáról és mondotta, hogy sok kárt háritott el azzal, hogy az állatokat kezelte, mert sok elpusztult különösen tavaszkor a tehenekből és vallotta mondván, hogy az elhullott állatok bőrét a mágus lehuzatta, belsőrészeit vizsgálta és a csontjaikat ott ásták el közel a

kápolnához egy "százhalomnak nevezett berekben" (in nemore centum cumuli vocato). A "fatens" még azt is hozzáadta, hogy a vádlott "püspökök módján" szertartásokat végzett, madártollas ruhába öltözött, lábán madárkarmas lábbelit viselt, süveget tartott a fején és ha betegekhez, vagy házakhoz hívták, akkor sőt hintett a küszöbre és vízzel a szögletekbe locsantott. Arra a kérdésre, hogy mikor ismerte meg a vádlottat, a tanu válasza az volt, hogy amikor állatdögvész volt, akkor hívatta falujába a mágust. Arra a kérdésre, hogy mit művelt a vádlott, a tanu válaszolt, hogy fenyő gyantával kenette meg az állatok orrát, ivóvizükbe pedig faszenet dobott. Arra a kérdésre, hogy meggyógyította-e a beteg állatokat, a tanu válasza az volt, hogy amelyiket kezelte a gyantával (resina pini), azok életben maradtak. Arra a kérdésre, hogy saját javára fordította-e a vádlott az állatjárványt, a tanu szerint csak az elhullott állatok szarvait kérte el magának.

* * *

A hatodik tanu: Miskei Benedek királyi katona a sümegi várból, véletlenségből Szent György falujában rokonainál időzve, a bizottság előtt megjelent és kérte a jelen székelő bizottság vezetőjét, hogy Degesd mágustól elkérhesse a "cseppeket", amelyekkel a szemeit gyógyította a vádlott, mert ezért tartózkodik itt messze a házától. Arra a kérdésre, hogy honnét ismeri a vádlottat és honnét tudja, hogy az a gyógyítással foglalkozik, fatens azt válaszolta, hogy rokonai üzenetéből tudta, hogy a mágus meggyógyítja a szemeket. Arra a kérdésre, hogy hittetl hiszi-e, hogy a mágusnak csodálatos ereje van, tanu azt válaszolta, hogy nem tudja, de azt tudja, hogy amióta a vádlott gyógyítja, "már visszakapta látását és a dolgok formái világos fénnel rajzolódnak ki előtte (receptisque visibus formas rerum luce lustrat clarissima.). Arra a kérdésre, hogy milyen cseppeket használt a vádlott, a tanu válasza az volt, hogy biztossággal nem tudja, de hallotta, hogy az egyik rokonasszony a nép nyelvén "zentazon-veragh"-nak nevezte. Arra a kérdésre, hogy a vádlott kért-e fizetést a gyógyításért, a tanu nemlegesen válaszolt mondván, hogy a mágus csak "Isten szerelméért" gyógyította...

A jegyzőkönyv záradéka: "Sic coram nobis fassio acta et facta est de inquisitione contra magum Degesd in Castro Salavariensis, die vero festi beate Lucie virginis et Martyris anno Incarnationis MCCLXXII. Judice domino Comite MOYS protibulani sedenti et magistro Symone inquisitore heretice prauitatis Regni Hungarie..."

BOKSA mágus és társai

ellen folytatott inkvizíciós eljárás jegyzőkönyve

Magister Ompudus a kománok bírása, fráter Sicardus a predikátorok rendjéből, mint az ország inkvizitora, Gellért királyi orvos a veszprémi egyházmegyében Thepei-i faluban, Ludveg királyi jobbágy Kerecsnuk nevezetű birtokán megidézték a "mágusok főpapját" (pontifex maximus magorum) BOKSA mágust, három társával, BADHUR, DELKO és NÚWES "diakonusokkal" együtt, akiket a Szent Márton monostor tisztelendő apátja azzal vádol, hogy az általa épített fizgói kápolnát a besse nyők falvaikban az ottani kondások pogány szertartásokra használják és a fent nevezett vádlottak végzik a babonát terjesztő összejöveteleiken a ceremóniákat. Tizedeket szednek a néptől különösen a sertés szaporulat idején sértik az apátság érdekeit. Szent László személyét babonaságukba belevonják, ördögi versenyekkel töltve az ünnepét. Keresztséget szolgáltatnak a régiek szokásai szerént.

A tanukat megesketik az evangeliumra, hogy sem gyűlölet, sem félelem nem tartja vissza őket az igazság megvallásától.

* * *

Az első tanu **O r b á n** szűcs, bizonyosságot tett mondván: "Én nyolcvan éves vagyok és soha sem hallottam, hogy a fizgói kápolna, amelyben Szent László, hajdani nagynevű (preclarus) királya Magyarországnak nyitott volt forrást, hogy ez a kápolna a Szent Márton apátságé lett volna. Arról sem hallott és semmit sem tud, hogy ősei, vagy szülei tizedet, vagy akármiféle regáliát fizettek volna a nevezett monostornak, csak Szent Márton napján vitt és víz mindenki személye megváltásában egy kenyert és akik korai, vagy késői gyengeség miatt járni nem tudnak, azok is küldenek, akiknek adományát botokra róják.

Megkérdeztetve a tanu, hogy hol nyerte a keresztséget, azt a választ adta, hogy a fizgói Szent László kápolna előtti forrásnál. Megkérdeztetvén, hogy mikor történt ez, válaszolt mondván: biztos határozottsággal nem tudja, de kevés idővel azelőtt, mielőtt szülei házasságra vezették volna. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a papot, aki megkeresztelte, igenlőleg válaszolt és azt mondotta, hogy a makkoltatók főmágusa keresztelte sokadmagával együtt.

Arra a kérdésre, hogy emlékszik-e, milyen szertartással keresztelték, elmondotta, hogy a haját elől lenyirták, a forrásban megmosták a fejét, mellét és hátát megkenték olajjal és kapott egy bőrből való övet. Arra a kérdésre, hogy az említett **Boksa** mágus és segédei (famuli) végeznek-e keresztelési szertartásokat, a tanu igenlőleg válaszolt. Tudakozódván afelől, hogy ismeri-e a mágusok szertartásait, azt válaszolta a tanu, hogy csak azokat, amelyeket a "lovas szentek" ünnepein végeznek és Szent László ünnepén.

Ama kérdésre, hogy kik a lovas szentek, az volt a válasz, hogy a tavaszé Szent György és az ősze Szent Márton. Kérdeztetvén, hogy milyen szertartásokat végeznek ezeken a napokon a mágusok, azt válaszolta, hogy a bessenyők régi szokásai szerint ünnepelnek nagy vigadalommal. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e, vagy tudja-e, miszerint a nevezett vádlottak Szent György napján szednek adományokat "vulgo gorgol dicta" a sertés szaporulatok után, tanu nemlegesen válaszolt, csak azt tudja, hogy a "gorgolo" vesszőcskéket ezen a napon osztották szét a mágusok, akiknek a nép sört, bort és egyéb ételeket adományozott. Arra kérdésre, vagy Szent László király napját milyen szertartásokkal ünnepelik a fizgói kápolnában, a tanu a következőket vallotta: lovasversenyeket tartanak, ahol a győztes egy egész évig nem dolgozik és makkoltatók tartják el és a győztes lovát feláldozzák a mágusoknak.

* * *

Második tanu: Hetesi Mihály (de Hetes) királyi vadász (venator regis), hatvanöt éves, megesküdtött és tanuságot tett mondván: Szüleim házában sokszor megszálltak a Szent Márton monostor szerzetesei, mikor utaztak Veszprém felé, de soha sem hallottam róla, hogy ők építették volna a kápolnát, amelyet Szent Lászlónak ajánlottak fel. Kérdezvén a tanut: szoktak-e tizedet, vagy más járandóságot fizetni Szent Mártonnak, válasza az volt: Biztonsággal tudja és állítja, hogy sem egyiket, sem másikat nem szoktak fizetni. Afelől kérdezve, hogy ki, mikor és hol keresztelték meg őt, a fatens a következőképpen válaszolt: A subulcusok mágusa a Szent László forrásnál, de hogy mikor, arra nem emlékszik. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a vádlottak tevékenységét, vagy sem, igenlőleg válaszolt mondván, hogy Boksa mágus ismeri az állatbetegségeket és mindenféle orvosságokat. A sertéskanokat Szent Mihály napja táján Kerecs-nuk villában, Fizgó és környékén ő kasztrálja. Badhur, Delko és Nuwes, népi nyelven Jankó, tanítják a gyermekeket és ifjakat a makkoltatók csoportjainál és tudja, hogy Jankót, mint "ludi magister"-t is emlegetik.

Szertartásaikról annyit tud, hogy látta, amikor haldoklóhoz hívták Boksa mágust, aki bement a házba a beteghez, de két társa Badhur és Delko kívül maradtak és nagy lármát csaptak, füstölték a ház sarkait, a fákat, a bokrokat, amelyek közel voltak hozzá. Badhur madártollas öl-

tözetben ugrált, miközben hangosan énekelt hozzá. Arra a kérdésre, hogy a beteg meggyógyult-e a tanu nemlegesen válaszolt, mondván, hogy meghalt és csak akkor ment el a mágus, mikor már a küszöbre olajat és bort öntöttek. Azt is kérdezték a tanutól, hogy a vádlott, vagy vádlottak kértek-e, vagy elfogadtak-e valamit szertartásaikért, mire a válasz az volt, hogy a szokásos falbontásért és sirbarakásért a szokásos lovat nyergestül. Arra a kérdésre, hogy ki volt a halott, a tanu megemlítette Nőghi Dommonkos urnak a nevét...

* * *

A harmadik tanu Bolkhas Lóránt királyi jobbágy megesküdtött és tanuságot tett, amint következik: Hetven, vagy talán még több éves vagyok, de sem szüleimtől, sem másoktól nem hallottam, hogy a Szent László templomot a Szent Mártoni apátság építette volna, de annál inkább hallotta és gyermekkorában látta is, hogy egy lovas szobor állt a kápolna előtt, még mikor a tatárok nem is jártak arra, ahová a forrás miatt az emberek és betegek nagy sokasága sereglett a nagy ünnepekre. Arra a kérdésre, hogy az apátság papjai, vagy a veszprémi püspökség papjai jártak-e ezeken az ünnepeken istentiszteletekre, vagy szentségek kiszolgáltatására, a tanu nemmel válaszolt és hozzátette, hogy ez az "öreges hagyományos istentisztelete volt, amikor még a nemzetek mind pogányok voltak. Arra a kérdésre, hogy kinek fizettek tizedet, vagy más ilyen természetű járandóságot, a fatens határozottan válaszolt azzal, hogy senkinek sem, csak voltak, akik Szent Márton ünnepén elzarándokoltak az apátságba és vittek magukkal kenyeret, mások libát, mert más falvak lakóitól ezt így látták, de ez az adomány csak jószántukból (motu proprio) volt.

Arra a kérdésre, hogy ismeri-e Boksa mágust és három társát, a tanu igenlőleg válaszolt, mondván, hogy az, első gyermekkorában játszótársam volt, mert anyja halála után a tanu szülei vették maguk házába az árvát, amíg ifjúsorba jutott és apja magával vitte a subulcusok falvaiba. Badhur testvérje Boksának és szintén született mágus. A tanut saját keresztsége felől is megkérdezik, hogy hol és mikor keresztelték, mire ő azt a választ adta, hogy miután szüleinek hetedik gyermeke volt és mágusnak kellett volna lennie az isteni gondviselés szerint, a thepey-i pristaldus személyesen vitte a szent forrásra, ahol a plébánia templomban keresztelték meg már akkor, amikor még nem tudta használni eszét. A fatens ismeri a mágusok csodás írásait, melyeket botokon őriznek és az ősi pogány őrdőgi istenek neveit, a szellemek öt rosszát is tartalmazzák. Arra a kérdésre, hogy működött-e mint mágus és bölcs (írastudó) a tanu nemlegesen válaszolt és kiegészítve mondá, hogy a pristaldus tanította meg írni és olvasni és ő kérte meg, hogy a mágusok tudományát az emberek és állatok gyógyítására tanulja meg. Arra a kérdésre, hogy a fizgói kápolnában mikor tartják az ünnepeket és hogy azok keresztény ünnepek-e, a tanu a következőket vallotta: Szent Györgykor tavaszban, mikor az erdőket füstölik,

Szent László ünnepén, mikor a lovasfutások vannak és "első" választanak és Szent Márton napján nagy ember tömegek látogatják a szent forrást és a kápolnát és hogy keresztény ünnep-e, azt nem tudja biztonsággal, mert a bessenyők is ünnepelnek ezeken a napokon és sok keresztény vesz részt, de Szent Mártonból még nem voltak ott az ő tudása szerint a presbiterek. Arra a kérdésre, hogy saját magát kereszténynek tartja-e és vallja-e, a tanu igennel válaszolt.

* * *

A negyedik tanu: Bagol Tamás királyi szolgálattevő (serviens regis), hatvan éves, megesküdt és a következő tanuságot tette: Soha sem hallottam senkitől, sem magam nem láttam, hogy a Szent Márton apátság szerzetesei építették volna a fizgoi Szent László kápolnát, azt ellenben hallottam a régiek hagyományából, hogy ez már régen szent hely volt és hogy ott valamikor egy szent ló szobra állott fából, még amikor a tatárok jöttek, akkor is meglett volna. Arra a kérdésre, hogy fizetett-e valami formában tizedet, vagy valami más járandóságot a fent nevezett monostornak, tanu nemmel válaszolt. Arra a kérdésre, hogy őt ki keresztelte, hol és mikor, a tanu azt válaszolta, hogy a makkoltatások Szent László ünnepén sok fiatal fiút szoktak megkeresztelni a forrásnál a mágusok, akik a kondásokkal élnek és azok gyermekeit tanítják. Őt is egy öreg mágus keresztelte, akinek a nevére nem emlékszik, de tudja, hogy nem messze a forrástól van eltemetve, mert amikor meghalt, az emberek nagy sokasága jelent meg a temetésénél és arra is emlékszik, hogy a keresztelés akkor történt, amikor a tanu első ízben vett részt a Szent László napi "első" választásánál a lovas futtatásban. Arra a kérdésre, hogy a vádlottakat látta-e működni a kápolnában, a tanu nemleges választ adott. Azt is megkérdezték a tanutól, hogy kereszténynek vallja-e magát keresztység szerint, mire ő igennel válaszolt.

* * *

Az ötödik tanu: Hedmeghi Bálint (de Hedmegh) ötvenöt éves, megesküdt és a következő tanuságot tette: Arra a kérdésre, hogy halotta-e, hogy a fizgoi kápolna Szent Márton monostor birtoka volna, nemleges választ adott. Tizedet soha a nevezett apátságnak nem adott. Boksa mágust személyesen ismeri és mint a környék legnagyobb jóttevőjét tiszteli (benefactor maximus), mert az állatbetegségek idején ő mentette meg tudásával a sertés állományt és ezért nevezték őt a bessenyők mágusai főjének is (pontifex maximus magorum besseniorum). Arra a kérdésre, hogy a vádlottak szoktak-e fizetséget elfogadni a gyógyításokért, a tanu nemmel válaszolt. Megkérdezte a tanu, hogy kereszténynek vallja-e magát a keresztység szerint, a tanu igennel válaszolt.

Hatodik tanu: Sengur György, ötven éves Thepey-i lakos megesküdt és a következőket vallotta: A Szent László kápolna mindig a makkoltatóké volt, ők diszitették és tartották benne az ünnepeiket a szent lovas szobor előtt, amely már nagyon régi volt és mikor a tatárok lerontták a kápolnát, újra csak a kondások építették fel. Arra a kérdésre, hogy adtak-e tizedet valakinek a fizgőbeliek, azzal válaszolt, hogy nem, és csak a mágusoknak adtak szabad akaratból, amit akartak, amikor azok a "gorgolo vesszőcskéket" osztogatták szét Szent György napján a népnek. Boksát ismeri és nagyra értékeli, mint az állatok orvosát és aki éneket és historiát tud a régiekről énekelni. Testvére Badhur írastudó és tanítja a makkoltatóra vonult családok gyermekeit. Saját keresztségét érvényesnek tartja, bár a mágus, aki sokad magával keresztelte, sőt nem hintett a szájába, de vízzel megmosta a fejét, mint a keresztény papok...

★

A jegyzőkönyv záradéka: Haec inquisitio acta et facta est contra magum Boksa et sequaces ex mandato Dn. Eppi Vesprimiensis in Villa Thepey anno Dni M° CC° LII. in festivitate Sancti Johannis ante portam Latinam. — Contra fidem accusati nihil tenet et iuris rigorem benignitatis mansuetudine temperamus, testes vero omnes rebaptizari tenentur et hoc ad validitatem...

A GYÓGYÍTÓ SÁMÁN

A "sámánok" az áldozati szertartásokon, sorskutató jövődöléseken, esetleg sakralis jellegű énekléseken kívül, mint másodlagos, hatásaiban és eredményeiben azonban elsősorban fontosnak mutakozó tevékenységet, az emberi és állati betegségek gyógyítását is nagyban gyakorolták. Mondhatnánk, hogy a XIII. század második felében szinte már majdnem kizárólagosan csak ezt a másodlagos tevékenységet végezték és így cseppet sem meglepő, ha a 83 jegyzőkönyvnek majdnem mindegyike kuruzslással, engedély nélküli gyógyítással, bűbájossággal stb. vádolja a sámánokat és a hitvédelmi inkvizíciók hovatovább már csak a királyi, vagy városi "fizikusok" érdekvédelmeit szolgálták a perekben.

A XIII. századi magyar egészségügyi fejlődésben kétségtelenül nagy megtorpanást jelenthetett a tatárjárás, de utána már a salernói és párisi egyetemeken végző orvosok legalább a nagyobb városokat, úgy ahogy, elégségesen el bírták látni a legszükségesebbekkel. Nem is annyira az orvosok mennyiségét, hanem minőségét bírálta Pál mester, aki maga is szembetegségben szenvedett, mint annyi középkori szerzetes és inkább értékelték az ősi soron megmaradt és még lappangó, nemzedékről nemzedékre nemzedékre átmentett, talán évezredes "arcanumok"-at egy-egy gyógyfűkeverékről, csonthelesztésről, friss legelőn felfuvódott szarvasmarhák "köpölyözéséről". Maga az egyszerű nép mindig félelemmel vegyes tisztelettel, de mindig nagyobb bizalommal volt ezekhez a sámánokhoz, mint az elméletileg talán képzett, külföldi egyetemeket végzett orvosokhoz. Talán a beteg kezelését övező titokzatos és mitikus cselekmények, a "ráolvasások" mágikus hatása, a gyakorta alkalmazott vontatott, egyhangú, litánia-szerű recitálások, vagy kezdetleges zenei készségek kerítették évszázadokat is átvészelő nimbuszt a nép sokszor nagyon is egyszerű fia köré, akit sokszor "thaumaturgusnak", csodatevőnek neveztek. És főképpen nagy tekintélye volt a pásztorkodással, halászattal és egyéb ősi foglalkozásokkal életüket tengető "sámánoknak".

A királyi orvosok, mint II. András király híres orvosa, a Szentföldet is járt és sok arab arkánummal megrakodott Sándor orvos, vagy a tudós

és ferences szerzetes létére orvosként működő János fráter, vagy IV. Béla és családja orvosa, a mindig készséges Gellért mester csak pár esetben szerepelnek a sámánok ellen vezetett perekben, de később, a kun időkben Ladolfus és Desiderius mesterek, vagy Szakállas Lőrinc (Barbatus), az olasz földről hozzánk származott Guarcián, de főképpen Kun László orvosa, aki a kunok között erősen elterjedt vérbaj ellen küzdött, annál több esetben követeltek kemény ítéletet a nép gyermekeit gyógyító, szerintük kuruzsló "sámánok" ellen.

Maga a nép, legalább is a tanuvallomások szerint, néha egészen nyíltan szintvallott abban az esetben, ha az inkvizíció tagjai olyan kérdést tettek fel, hogy miért nem mentek az orvosokhoz. Nagyon sokszor az volt a válasz, hogy a sámán jobban értette a mesterségét. Hogy az orvosokat mi vezette, hogy olyan határozottan igyekeztek gátat vetni a sámánok által alkalmazott természetes gyógy módszereknek, azt nagyon könnyű elképzelni, mert majdnem minden esetben olvassuk a kérdést, amit a tanukhoz felvetett a vizsgálóbizottság: kért-e, elfogadott-e valamit a sámán a beteg kezeléseért. A 83 jegyzőkönyv közül egyetlen egy esetben hangzott el az igenlő válasz, Kemeni Márk ajkáról, a Zalamegyei Szentgyörgy falván **Degesd** sámán ellen lefolyt perben, amikor a vádlott az elhullott állatok szarvait kérte és fogadta el.

A sámánok gyógyítási tudása egyéni volt, olyan értelemben, hogy egyik a másiktól elütött, bár mindegyik nemzedékről-nemzedékre öröklődött. A legtöbb esetben apáról-fiúra, mint Boksa fia **Boksa** esetében, ahol az egyik tanu szerint a vádlott, aki a hevített köveket vízbedobálta és a felszálló gőzzel gyógyított valószínűleg reumatikus betegségeket — négy nemzedéket keresztül örökölte ezt a sajátos módszert, amelyben nagy szerepet vitt a gőzölés után a "szénapakolás" is.

Ha figyelembe vesszük, hogy a négy generáció közel kétszázéves multba nyulik vissza, akkor már közel a Szent István korabeli gyógyító sámánok művészetét mentette át csak egyetlen család, a bakonyi Boksák, a makkoltatók nemzedéke. És teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy a honfoglaló magyarság mozgó, sűrűn vándorló életformája mellett is, nagyobb felkészültség nélkül alkalmazhatta ezt az ősi izzasztó, természetes gyógy módszert.

Az orvoslás művészetét a sámánok gyakorlattal adták tovább néha fiaiknak, vagy mint a periratok mondják: "famuli" segédek, alacsonyabb rendű sámánoknak, mint a harsány, bács, regus, magoc, ulu, kám, daruc, boksa, bő stb., akikkel a "Sámánok papi rendje az inkvizíciós iratok szerint" cím alatt bővebben és kimerítően foglalkozni fogok. A vádlott **Deleng** sámán esete a legjobb példa erre a sok közül, akit 1268-ban **Ompudus** mester, **Sicardus** és **Scelafia** Miklós kunbíró valóságos monstre perként vettek pergőtűz alá kérdéseikkel a Sárospataki várban. Itt szerepelnek regusok, bácsok, stb., akik mind vallanak az ítélszék előtt és beismerik, hogy "discendi causa" tanulás kedvéért követték **Deleng** magócot gyógyító körutjain.

A gyógyításokat mindig kísérték szakrális cselekmények, énekek, zenebonák, ráolvasások, a sarkokban, szögletekben és a házkörül lármaverés, vagy ahogy a katolikus egyház is alkalmazta és alkalmazza még ma is, az "ördögűzés" (Exorcismus, amelyet külön, a papságot hét fokozatban megelőző szenteléssel, avatással szolgáltatt ki a püspök a leendő papoknak) szertartása. A régi sámánoknál ezeket segédszemélyzet végezte. Mondanunk sem kell, hogy ezt a sámán hit, vagy a keresztény egyház papjai nem egyik a másiktól vette át, hanem mindkettő időben és térben külön-külön fejlődött ki és később ugyanígy egymás mellett éltek, míg végül a kereszténység eszméit politikai és egyéb okokból felvevő királyok elnémitották a sámán hit borongó imáit, éneklő regőseit és kiközösítették gyógyító sámánjaikat.

A sámán tehát nem született, hanem "lett" azzal, hogy hivatására felkészült valamelyik öreg, híres-neves mester mellett, aki apránként, a szükség szerint átadta tudását, arcánúmaid a tudni-látni vágyónak. Bár a sámán nem született, de bizonyos predestináció, előrekiválasztottság mégis megjelölt bizonyos személyeket erre a hivatásra. Hogy ez így volt, mutatja egy régi jogszokás, vagy talán helyi rendelkezés Veszprém környékén, Bakonyban és Zalában, ahol a tanuvallomásokból tudjuk, hogy a "pristaldusok" (ma kerületi espereseknek neveznénk őket) kötelessége volt szigoruan szemmel tartani, hogy a családjában születendő hetedik gyermek, ha fiu lett, akkor neki, magasabb egyházi parancsra, személyesen kellett a "hetedik fiut" keresztviz alá tartani és ellenőrizni, hogy a sámánok hozzá ne férközhessenek. Bolkhas Lóránt királyi jobbágy tanúsága szerint **Boksa** mágus ellen 1252-ben Thepei (?) Veszprém megyei falucskában lazajlott inkvizíciós perben maga a tanu is köteles lett volna sámán lenni — az "isteni gondviselés szerint hetedik gyermek lévén — és éppen ezért a thepei pristaldus személyesen vitte a keresztelő forrásra, amikor még az esztét használni nem tudta."

A sámánkodásnak volt a régieknél egy egészen rendkívüli szava, amely ennek a gyógyítást körülvevő "ördögűzésnek" a megjelölésére, szolgált, a "siger" szó, amelynek értelme valójában a "tisztátalan, a "gonosz eltávolítása volt. Hogy ez a szó a mai zsigerel szóval azonos, ahhoz semmi kétség nem fér. A sámán tevékenységének alapeleme, hogy szintén a tisztátalanság elűzése volt, mutatja a sokféle mosakodás, öblítés és egyéb tisztálkodási mozzanatok a sámánhit ceremóniáiban. "A tisztaság félegészség" alapján állottak ezek a természetes gyógymódszert gyakorló, s akkor is, ma is sokszor a kuruzslás vádjával illetett egyszerű emberek, akik magasabb orvosi felkészültség nélkül is néha meghökkentő eredményeket tudnak felmutatni.

A sámán perekben szereplő gyógyító mágusok elleni vádak alapján megállapíthatjuk, hogy a diagnosztika helyes megállapítására néha egészen mai módszereket alkalmaztak. Győri Jaka ügyében például szerepel a vádak között, hogy a beteg ütőerét tapogatta, lázát mérte; füleit a betegek meztelen mellére hajtotta, hogy szívverésüket meghallgassa, torok vizsgát

tartott, sőt a szem szivárványhártyájából igyekezett a betegség okát meghatározni és a mai modern diagnosznak megfelelő tevékenységet fejtett ki, ami akkor még a párisi és salerno egyetemek módszereiben sem szerepelt. A két sámánó testvér, **Petra** és **Paula** pedig férjeikkel együtt, akik szintén sámánkodtak már ismerték a vizelet-vizsgálatot, amit ők a váladék sűrűségének minősége szerint vonatkoztattak különféle betegségekre. A kálnapusztai **Lőrinc fia Tuba** azzal botránkoztatta meg a keresztényeket, hogy vizeletvizsgánál a váladék színe szerint következtetett a betegség okára, éppugy, mint a **Turóc megyei királyi hálósok falujának** mágusa **Bardus** is.

Valószínűnek tartjuk, hogy az inkvizíció orvosainak a célja ezekben az esetekben meghiusult a kunbirákon, vagy a perekben elnöklő királyi comeseken, vagy méginkább a **Domonkos rendi inkvizitoron** magán és nem engedték a vádlottakat elítélni, mint a fenti esetekben, különösen **Chitar fia Boksa** esetében, aki a szivárványhártya diagnózist alkalmazta és eredményei olyan feltűnően jók lehettek, hogy **Simon mester**, a budai kolostor főnöke és országos inkvizitor rávette, hogy belépett a szerzetbe, hogy tudományát tovább fejlessze.

Amennyire modern volt a sámánok diagnosza, olyan volt a gyakorlatuk is a gyógyítás terén. Miután felismerték a betegség igazi okát és megállapították annak előrehaladott állapotát, természetes magabiztossággal indították meg a gyógyítás folyamatát. Mai szemmel nézve, egy **Kneipp forradalmat** csinált a hidegvíz kurával, pedig ezeket a módszereket már a sámánok is ugyancsak igénybevétték. Káld község agastyán mágusa **Badhur** vizespakolásokkal, **z u h a n y o k k a l** gyógyított... Hogy néha ezek a gyógyítási eljárások balul sikerültek, mint pl. a már említett kálnokpusztai **Tuba** sámán ügyéből ismerjük, hogy a betegének vizespakolást és egyuttal gőzölést rendelt, de a hozzátartozók ügyetlen hozzá nemértése folytán a kezelt beteg megfulladt (vagy mint a hasonlóképpen szerencsétlenséggel végződő **Hében**-eset, amikor a beteget tetőtől talpig becsavaró takaró meggyulladt és a szerencsétlen belehalt égési sebeibe, amiért aztán a sámánt gyilkosság vádja alá fogták), a gyógyítás e módja általában sikeres volt, mint láthatjuk azt **Vizpakasz Harsány** esetéből, aki egész **Sárospatak**, sőt **Tokaj** hegyalja messze híres, hidegvizes gyógyító sámánja volt.

A sok betegség között, amely a jegyzőkönyvekben szerepel és ami a sok tanu-kihallgatás credményeként reánk maradt, nagyon gyakori volt a gyermekeket tizedelő **torokgyík**, amelyet már akkoriban így hívták népi nyelven ("vulgo yik dictam" = morbus puerorum vulgo yik dictus"). **Benedek nádor V. István udvarbírája** és **Gellért inkvizitor** vádolják **Bodor fia Cheb** mágust 1265-ben, **Uzafia Péter somogyi gróf** és **Vasvári László inkvizitor** pedig **Olbod fia Baksát**, hogy lázkezelésben a "kemencébe tették a gyermekeket, akik ott fulladtak meg." A gyermekek kemencébe tétele láz ellen akkoriban egész Európában elterjedt gyógyítási módszer volt és mint a két említett esetről látni fogjuk, a sietve hívott sámánok már későn érkeztek a félelmetes yik gyógyítására.

Ősi magyar nyelven, vagy talán kun szavakkal jelölik meg a különféle tanuvalloások a következő betegségeket: **qorsag** = valamilyen bél-baj, felfuvódással jár; mint később látni fogjuk, a szarvas marhák tavaszi betegsége is volt a friss legelő miatt. Sámánjaink faszénen szűrt vizet rendelték és azt is felforraltva. **Yuz** = valamiféle fülbajt jelölt és a gyógyítására valószínűség szerint a tetőrózsa husos leveleinek kipréselt levét csepegtették a fájó, vagy beteg testrészbe (gutta herbae sempervivae tectorum). **Purke** = valami égési seb (talán napszúrás), vagy bőrbetegség, amire a sok orvosságot ismerő **Ercol**, meszlén (Vas megye) kun sámán olvasztott gunárzsirt rendelt betegeinek. **Zamug** (camog?) = az öregek betegsége lehetett, mert akiket kezeltek, mind "valde senex" = nagyon idősök voltak. **Suklan**, a terhes asszonyok betegsége, hasonlóképpen a **Niéva** az abortusz népiszava, valamint az **arta**, a vaginaszűkület miatti meddőség.

A szülések körüli bonyodalmakkal is sokszor találkozunk a tanuvalloásokban. Ezek szerint az volt az általános szokás, hogy a XIII. századbeli magyar asszony — még ha keresztény volt is — a küszöbre ülve, vagy fektetve hozta világra magzatát. A szokás csak erősödött a tatárjárás után, amiből arra kell következtetnünk, hogy ez a kunok befolyása, vagy pedig egy, a korábbi századokból lappangva visszamaradt ősi magyar szokás volt. Annyiszor megemlítik ezt a szokást a jegyzőkönyvek, hogy külön-külön nem citáljuk őket, mert majd a szövegekben látni fogjuk, hogy milyen ceremóniák között születtek a régi kis magyarok, akiket az ősi közösség keretébe a küszöbön vezettek be.

Gyermekhalandóságra a 83 jegyzőkönyvben csak három esetben akadunk Szent Gál királyi agarászok (caniferi) falujában 1278-ban fordul elő mind a három, amikor **Arta** sámánnot vád alá fogták, hogy olyan orvosságokat adott az asszonyoknak, hogy a gyerekek attól halva születtek.

Nagyon sűrűn előforduló szerencsétlenség volt a XIII. században az is, hogy az apró csecsemőket a fáradt és vigyázatlan anyák éjszaka, vagy alvás közben agyonnyomták. Ma már nehéz az ilyen szerencsétlenség körülményeit rekonstruálni, csak annyi bizonyos, hogy valami egészen rendkívül elterjedt dolog lehetett, mert külön pápának fenntartott kiközösítéssel sújtották az amugy is szerencsétlen anyát. Sicardus inkvizitor kinevezésében a pápa rendkívül kiemeli azt a lehetőséget, hogy miként járjon el a gyermeküket agyonnyomó anyákkal. Árpádházi szent Margit szentéavatási jegyzőkönyvében is szerepel egy ilyen eset, amikor a szerencsétlen anya, aki agyonnyomta csecsemőjét, a nemrégiben meghalt királyleány sírjára fektette gyermekét, ahol aztán az magához tért. Az eset gyakorisága azt sejteti, hogy a XIII. századi anyák valószínűleg hátukon hordták csecsemőiket és a házi munkák végzése közben történtek a szerencsétlenségek. Ilyen esete volt Borbála és Kolumba asszonyoknak, akik mint tanuk szerepeltek a **Petra** és **Paula** sámánnök perében egy győri monstre peren, amelyet Pósa fia Nana, a királyi halászok (retiferi) comese és Marcellus vezettek le.

Nagyon elterjedt betegség volt a szembaj sok fajtája is és mintha a szerzetesi, káptalani sorokon jobban, mint az egyszerű népnél, ami érthető is. A középkor szokása szerint — rossz világításnál, gyertyafénynél, gyanús fátylánál, — éjjeli szolozsmákat kézzelírott könyvekből recitáló szerzetesek, vagy kódexeket másoló szorgos kázmások, bizony eléggé igénybevehették szemük erejét. Így nem csoda, hogy magát a szemüveget is egy inkvizitor rendi szerzetes, a XIII. századi Spina Sándor olasz Domonkos rendi fedezte fel. Pál mester, az első inkvizitor pedig sűrűn használja példázatként a szembetegségeket rosszul gyógyító fizikusokat, kiemelve a természetes gyógymóddal szemeket ápoló sámánok előnyeit.

A "lippitudo oculorum" is nagyon gyakori betegség volt és a sámánok "szent forrás" vizzel gyógyították, mint Ithe, a már említett Petra sámánnő férje, aki maga is "praktizál"-t a csanaki — Győr melleti kis falu — forrásvizzel.

A Vas megyei Szentkirályházán Ják mester kunbíró és a vasvári kolostor inkvizitora, Sama ellen indított vizsgálatánál a tanúk útján feltárták, hogy a különben népi nyelven Erwag (Érvágó?) névvel nevezett sámán egyenesen **hályog operációra** is vetemedett és pedig Demeter, a vasvári Szent Mihály káptalan cselédje (serviens) szerint, akin a műtétet végrehajtotta, a legjobb eredménnyel. Ugyanilyen ügyes kezű szemorvos volt a Sáros megyei Borberek "villában" Chene fia Furrkus sámán is, akiről Moys nádor és Simon fráter, valamint két meg nem nevezett orvos jelenlétében nem kisebb tanu vallotta, mint fráter Blasius, a turuli Ágoston rendi barátok főnöke, hogy csodatevő, mert neki is leoperálta — Deo adiuvante — Isten segítségével — szeméről a hályogot, mint "sokaknak másoknak" . . . Az említett tanu hét másik társa a kihallgatásnál "szent"-nek nevezték a sámánt, pedig az még a "yoltenri" nevében gyógyított és arcanumait botra róva őrizte mindenkitől féltve.

Egész különleges helyet foglalnak el a népi betegségek sorában azok, amelyeket a sámánpercek tanui egyes szentek neveivel jelöltek meg a középkor szokása szerint. Legrettegettebb a "morbus sancti Lazari", amelynek első nyomait már Szent István korából ismerjük az esztergomi kórház nevében. (Sancti Lazari de Strigonia subdere se teneantur; et ideo vocari zent-Lazar Ziginy constat" — mondja a "gyászmagyarokról" a pozsonyi Krónika Toldy kiadásában és jegyzetével 53. l. 143. — Ipolyi és mások ezeket a "szent Lázár szegényeit" a garabonciás, regős vándorlegény stb. sorozatába akarják besorozni, pedig valójában a lepra elterjedését akarta volt meggátolni. Látszik ez abból is, hogy a XV. századi krónika már néminemű romantikába akarta burkolni a szent király rendelkezését, pedig a szavak, amelyeket még ez a pozsonyi krónika emleget a következők:

"... et he sic vocate, quod s. rex Stephanus omnes illicite procedentes corripbat, istorum generationes vidit per domos et tabernas cantando ad ipsorum socia (societates) et trussa (trussatores, iocastas ire) voluit edoceri: qui per singula qualiter eorum patribus per communitatem acciderat, ennararunt,

sed beatus Stephanus considerans, quod sine capite et principe nemo beatus extitit, ideo eis commisit ut subiectionem aversorum (poenitentiam) sancti Lazari de Strigonia subdare se teneantur; et ideo vocari zent-Lazar Ziginy constat . . .”

A nép féltelme a leprásoktól kétségtelenül nagy lehetett és ahol megjelentek, rögtön híruk ment. Hogy a hozzátartozók igyekeztek rejtegetni betegjeiket és nagyobb emberi csoportorulásokba csempészték, láthatjuk Hanis mágus perében, ahol az egyik tanu szerint Győrbe is becsempészték a kórt.

A szent Lázár betegség elterjedése azt mutatja, hogy még a XIII. századbéli sámánok is sokszor kénytelenek voltak kitérni gyógyításuk elől, mert csak a megjelölt kórházakban, erre kiszemelt betegápoló rend tagjainak volt joga velük foglalkozni. Az esztergomi lepra-kórházon kívül a sárospataki és nagyszébeni leprás telepekről tudunk a sámánpercek tanu-vallomásaiból. Ahol a betegség felütötte fejét, ki kellett tüzni a fekete zászlót jeladásként a veszedelemre.

Szent Illés baja is gyakorta szerepel és pedig mint, mind az embert, mind az állatot megtámadó kór. A csanaki perben Hanis sámán a győri püspök testvérét, Kisajtódon Káld mágus, a somogyi Merke faluban Chitar fia Boksa gyógyítottak ki szent Illés bajából betegeket és lovakat. A Turóc megyei királyi hálósok falvainak egyikében is volt szent Illés forrás, ahol a beteg lovakat mosogatták, mint azt Farcasy fehérvári prépost és Marcellus inkvizitor előtt több tanu vallotta a Magóc fia Bordas és Bő fia Jos elleni perben. Ugyan ilyen forrás létezéséről tanuskodnak Csatkán Móric tárnok mester és Cyprian inkvizitor előtt Lattoman fia Leuko perében kihallgatott tanuk.

Miután a szent Illés kultuszának kétségtelen nyomai vannak őseink kievi telepeiről, ahol temploma is volt és a patkoló kovácsok védőszentje lévén, minden jel arra mutat, hogy az ősi mithikus kovács-király hagyományai, ez a kultusz a lovasság nyugati elterjedésével egészen Franciaországig hatolt, ahol a "dieu forgeron" népi gyökerekből táplálkozó kultusza összevegyült a noynoi hasonló nevű püspök kultuszával. (Mélu-sine, VII. Paris 1894-95. col. 80). A kievi Szent Illés templom jóval megelőzi Oleg és népének kereszténységét és valószínűleg összefüggésben van a kazárokat megtérítő Szent Elías tiszteletével, aki azonos lehet a hasonló nevű mervi püspökkel. A templomban tett eskü a bizanciák és Igoer népe között 907-ben, azt mutatja, hogy a templom kultusza erősebb volt mindegyikénél és a kassai krónika adata szerint a Szent Jácint féle kolostor alapítás is, vagy ennek a templomnak romjain, vagy közvetlenül mellette állott. A kievi kovácsok központja is arra mutat, hogy a kovácsok védőszentje, a régi tarján-kovács-király mithosz elevenen élt.

A János lovagrendiak, vagy a hospitálosok félig papi, félig betegápoló szerzetes rendje, — amely kórházakat tartott fenn már a XIII. század elejétől fogva Magyarországon és különösen nagy érdemei vannak az akkoriban és az Anjou korban kitört és egész Európát megtizedelő fekete-

himlő idején, — különösen féltékeny volt a sámánokra az "incisio corporis", vagyis műtéti beavatkozások miatt, amelyeket több neves sámán sikerrel alkalmazott a hozzátartozók sürgetésére. Farcasy fehervári prépost, a királyi udvar vice kancellárja és Marcellus a Turóc megyei királyi hálósok falvaiban a Vágmentén Bardást, "mágoc" fiát többek között azért vádolták ördögi praktikával, mert kelevényeket, daganatokat felvágni merészelt. Ennek a sámánnak az esete talán az összesek között a legsummásabb, mert a 18 tanu szájából, akiket vallat a bizottság a vádlott ellen, olyan sokszerű tevékenységre következtethetünk, hogy csak valami egészen rendkívüli rosszakarat vihette őt az inkvizíció elé.

Egész országos ügy lett Rajag fia Ladumer és a bessenyő Boksa "csodatevő" sámánok ügyéből, akiket az inkvizíció már elítélt, de valaki a hiveik közül, nem kevesebb, mint a Nyulak szigetén élő domonkosrendi királyleányt, Margitot és társnőit sikerrel rávette, hogy közbelépjenek az érdekükben. V. István, aki nagyon szerette nővérét, Margitot, új vizsgálatot rendelt el és kiküldték a Dunamenti Békásmegyerre Sup (Swp) comest, Nemel királyi tisztet és Miklós frátert, a Nyulak szigeti kolostor lelkészét és gazdasági ügyeinek intézőjét. A vádak között a legsúlyosabb az "incisio", vagyis műtéti beavatkozás volt. Érdekes megemlíteni, hogy Margit királyleány alamizsnát küld nekik és kéri őket, hogy gyógyítsák tovább a szegényeket is, akik nem tudják a gyógyítást megfizetni...

A sok háboruszkodás, amely a XIII. századot végig kísérte, sok halottat, sebesültet, nyomorékot jelentett a magyarság életében. A hadakat természetesen kísérték a királyi és főnemesi udvarok orvosai, akik azonnal kéznél voltak, ha szükség volt rájuk, az egyszerűbb hadi népet azonban néha csak "kuruzslók", vagy tábori felcserek vették az első segély hevenyészett kezelésébe. A sámánok ilyen esetben nemcsak megtűrt, hanem egyszerűen kíváncsiak voltak a hadseregnek. Főképp a nyilvesszők kihúzásában lehettek nagymesterek. Köewesd (Kövesd?) nevű faluban a "thaumaturgus" Ebed sámán perében tanuskodó Mád nemzetségbeli Rycolf comes a vádlott védelmében vallotta, hogy Baksa György sergében Podolinnál lábába nyíl furódott és senki sem merte kihúzni, csak a vádlott Ebed sámán, aki ugyanebben a csatában a harc bevégeztével sokak életét megmentette azzal, hogy a nyílhegyeket eltávolította a sebeikből.

Majdnem ugyanezt vallotta a Tumbold nembéli Benedek, aki Borkus fia Marcellus kun sámánt védte. Myke fia Márton sárosi comes vállába furódott egy tatár nyila, amikor Halicsban 1287-ben csatáztak, kísérete már elvesztettnek hitte és magára hagyta, de Miklós fia Borch sámán, aki az ijáaszok között szolgált, észrevette hogy él és kirántotta a sebből a nyíl betörött hegyét.

A SÁMÁN PAPI TEVÉKENYSÉGE

(Kivonat töredékek az első 15 jegyzőkönyvből.)

I. 1245 Oculi vasárnapját követő hétfő. Almás vára, Erdély.

CHELE fia KOSAN sámán ellen lefolytatott eljárás HEGUN comes, JÁNOS szebeni prépost és Wolfgang erdélyi domonkosrendi inkvizitor jelenlétében.

DARUC BENEDEK almási várjobbágy vallja a vádlottról, hogy az erdőkben élők papja és pogány áldozatokat mutat be, tudja róla, hogy papi ruhái is vannak sok tollal ókesítve. Működéséről kérdezve azt is tudja, hogy a nevezett az "uj kenyér ünnepén" amelyet népi nyelven "nareus"-nek nevez, szokott friss, apró cipókat hozni a várba (tortam panis novi) amelyért azonban tudomása szerint pénzt nem fogadott el. Azt is tudja a tanu, hogy a sámán írott varázsjeleket használ és hosszú botocskákra vannak azok írva a régiek betűivel, amelyeket még a papok sem tudnak elolvasni. Arra a kérdésre, hogy hol tartja őket, azt válaszolja, hogy magával hordja a tegezésben, mintha nyilveszők lennének.

ECEL MARTON, tövisi plébános vallomása szerint ismeri a vádlott egész családját és őt magát is kicsi gyerek kora óta és való, hogy az erdei szegények pogány papja, bár a keresztény vallástól sem tartja távol hiveit. Szüleinek hetedik fia volt és a pristaldus vitte keresztviz alá és mégis kb. 20 éves korában megszökött a faluból és mint sámán tért vissza. Írástudását is megemlítette és elmondotta, hogy neki magának is kezében voltak az írott pálcikák, amikor a vádlott apja halálos beteg volt és ő mint plébános meglátogatta és ott találta a vádlottat. Az írásokat azonban nem tudta elolvasni s mikor megkérdezte azok jelentését, a vádlott válasza az volt, hogy gyógyfüvek nevei és a betegség démonok elleni imádság szavai.

* * *

II. 1245 Szent Sebestyén katona előestéjén. Sombéka, "terra siculorum".

KINCHEWR (Kincsrör?) mágus ellen vezetett per Kökényesrenholt nembéli MIKÓD comes és GELLERT kolosvári inkvizitor jelenlétében.

BERLAG RUFUS segesvári kapuőr, egyik a sok tanu közül, akit a nevezett sámán meggyógyított rosszulforrott lábtöréséből, vallotta, hogy Kincsrörnek a környéken csodatévő hite van és úgy él mint remete a

tővisi vártól nem messze egy hegyoldalon és csak akkor jön emberek közé, ha beteghez hívják, vagy ha a régiek szokása szerint ünnepeket tartják. Arra a kérdésre, hogy mit tud a népiek ünnepeiről, amelyeken a sámán részt szokott venni, azt válaszolta, hogy ő szász ember lévén nem ismeri a magyarok nyelvét, csak azt tudja, hogy sokan a magyarok közül olyan ünnepeket tartanak, amiket a keresztények és szászok másként tartanak. Részletek után kérdezettvén még azt is közli a bizottsággal, hogy az öreg magyarok Krisztus születése hetén tartják az ő madár ünnepüket a sólyommal mennek a hegyekre, Szent György vértanu napján a sertés ünnepét. Szent Péter Apostol napján pedig a friss kenyér ünnepét. Ama kérdésre, hogy a sámán szokott-e ezeken a napokon tevékenykedni, azt válaszolta, hogy nem tudja, csak azt tudja, hogy ezeken az ünnepeken minden öreg magyar és sok fiatal is részt vesz.

MUSNA JAKAB, tővisi jobbágypallomása szerint látta a vádlott sámánt a tővisi hegyoldalon lévő remeteségében kitárt karokkal imádkozni. Mikor megkérdezik tőle, hogy milyen istenhez imádkozott a keresztények vagy a pogányok istenéhez-e azt vállaszolta, hogy ő nem ismeri a kettő közötti különbséget...

* * *

III. 1265 (?) Topolcsán.

LÖRINC fia KAM és társai FURKUS és BOKSA ellen vezetett eljárás MOYS comes, Sopron grófja és komán bíró, valamint SIMON frater előtt.

OBEL várjobbágypallomása szerint a vádlottak, akik a faluban élnek, esténként, főleg téli idején és ünnepnapokon összejöveteleket tartanak egyes házaknál, ahol régi meséket mondanak, amiben különösen Boksának van nagy hire. A tanu szerint sok éneket is tud és arra tanítja a kétnem-beli ifjúságot. A mesék és énekek tartalmáról csak annyit tudott mondan-dani, hogy azok a régi királyok harcairól és vadászatairól szólnak, amikor még a nemzetek nem voltak keresztények. Furkusról elmondotta, hogy dobbal jár és dobolva táncol és hogy ruháján ilyenkor sok toll van, lábhe-lijén pedig vascsörgők, amelyeket ráz. Arra a kérdésre, hogy mikor szoktak ilyen nagyobb ünnepeket tartani, hogy az első, amikor a sólymo-kat vadászatra eresztik és ilyenkor a sokaság velük megy és a sámánok megáldják a madarakat, a második ünnepet akkor tartják, amikor az álla-tokat a legelőkre eresztik és a pásztornépek messze mennek, a harmadikat, amikor az új kenyérből az első cipót a szegényeknek adják és a negyediket, amikor a mezőkön nagy tüzeket raknak. Több mástermészetű kérdés után azt is mondotta, hogy a pogányoknak külön temetőik vannak, mert a topolcsáni plebános nem engedi őket a templom mellé temetni. Szerinte mindenki tudja, hogy a "száz sirhalom berkében" senki sem léphet be, csak a sámánok és arra felé mindenki fél járni.

DERKE MENYHÉRT özvegye KATALIN asszony tanuvallomásában még több részlet derül ki a sámánok tevékenységéről. Hogy énekeket és meséket mondanak, azt ő is megerősítette és megtoldotta azzal a valomással, hogy Furkus sámán segéd dobjával jövendőt tud mondani úgy, hogy borsót hint rá és ugrálásából leolvassa a jövendőt. Ama kérdésre, hogy ezt honnét tudja, bőbeszédűen válaszolva elmondotta, hogy az ő férje halálát is megmondotta neki és hogy a démon, amely a tüdőt megessi, ugat belőle, de a jóslat ellenére is megpróbálták gyógyítani egy olyan tehén tejével, amelyet ők maguk választottak ki és amelyről annak orrlukai befogásából és szuszogásából megállapították, hogy nincs benne a tüdő démona. Ennek a tehénnek kellett állandóan a tejt innia és semmi másból.

* * *

IV. 1265 Szent András apostol másodnapján. Szecsöd. Vas-megye.

GULA fia PÓKA és FOTAK fia BOKSA sámánok elleni per jegyzőkönyvéből, amelyet az előbbi inkvizíciós bizottság előtt folytattak le.

BATOS SEBESTYÉN jobbágy szerint a nevezettek régi meséket és énekeket mondtak a téli estéken egyes házaknál. Szerinte a nevezettek a vidék legöregebb emberei és azt is mondotta, hogy esőt tudnak csinálni, mint a legutóbbi Szent Cecilia ünnepét követő kedden, amely olyan nagy volt, hogy elvitte a Rábán az áradás a nagyobbik malmot. Arról is tudott, hogy a sámánok apró kenyeret sütöttek az uj lisztből és széthordták a vidéken. Miután a nevezettek a szüléseknél is tevékenykedtek, megkérdezték efelől a tanut, aki elmondotta, hogy amikor az ő első fia született, akkor ő is elhívta őket házához, amikor is a sámánok az egész házat felforgatták, kitisztítottak minden sarkot, tejet öntöttek a küszöbre majd lisztet és sót szórtak rá, létakarták fehér gyolcslepelletel és amikor az asszony nehéz órája eljött, odaültették a küszöbre, de "nem lépték át a részt a vajadás lefolyásának könnyítésében, hanem dobjaikat verve körül futkózták a házat.

TEMERD molnár jobbágy a "régie énekek és mesék" említésénél közelebből is megjelölte azok szövegét azt állítva, hogy azok "Szent László és a dicsőséges "leuentes" harcairól és vadászatairól szólt, amikor még nem itt éltek a magyarok".

(A sámán perek jegyzőkönyvei között ez a legtragikusabb, mert az említett nagy malom mestere, amikor látta, hogy az áradat elviszi malmát, bosszúból felgyújtotta a két sámán házat fia segítségével. A dulakodásban a sámánok leszúrták a molnárt és fiát a tüztől beomlott tető alá lökték, ahol megégett. Valójában gyilkosságért fogták tehát perbe a két aggastyánt, akik közül Boksa szintén súlyos égési sebeket szenvedett...)

* * *

V. 1265. (?) Sümeg vára Zala-megye.

AGOTA és MARSA sámánnő nővérek peres eljárása a Kalán nembéli Pócs fia NANA, a királyi hálósok grófja és Marcellus győri perjel inkvizitor előtt.

LÓRÁNT tapolcai plebános — egy a 22 kihallgatott tanu közül — vallotta, hogy a két nővér amikor a gyógyításhoz kezdett valamilyen beteg házánál, míg egyikük megvizsgálta a szenvedőt, a másik hangosan énekelte a régi istenek dicsőségét és ijesztgette a gonosz szellemeket, miközben a ház négy sarkából port kapart össze és azt a küszöbön keresztül a szélbe dobta. Arra a kérdésre, hogy milyen istenekről és démonokról énekel a sámánnő, a plebános azt váiaszolta, hogy ő csak a kis gyermekek énekeiből és játékaiból ismeri a nevüket, de valójában nem tudja, hogy egyáltalán isteneknek tartják-e őket, vagy csak a beteg figyelmét akarták énekükkel lekötöni.

(Lóránt tapolcai plebános a két sámánnőt és férjeiket, akik szintén sámánkodtak, majdnem "tudományos" megfigyelés alá vette, úgy hogy pl. "patikájukról" és a sok betegségről aprólékos és kimerítő képet festett tanuvallomása alapján.)

* * *

VI. 1265 (?) Csepel-Sziget.

KAMAN fia MIKE, BODOR fia CSEB és társaik ellen folytatott per BENEDEK nádorispán és Miklós fráter előtt a buda kolostorból.

UBUL királyi halász jobbágy vallomása szerint a nevezettek az első ízben halászni indulókat "avatták" még majdnem gyermekkorukban, amikor is a sámán által kiválasztott négy követ négy felé kellett a víz tükrere dobni és hátra felé léphettek csak a vízbe és kijövet szintén ilyen irányban a partra, miközben valamilyen mondókát mormoltak, de amit a tanu nem ismert.

TURUSKUN halász özvegye KATALIN asszony azt vallotta, hogy a nevezett sámánok a szigeten s füzesekben pogány szertartásokat végeztek, de nekik asszonyoknak nem volt szabad a helyet megközelíteni és csak távolból láthatták a férfiak csoportját.

* * *

VII. 1236 Szent Gyárfás ünnepét követő kedd. Szarvaskend. Vas-megye.

ANAS, PÓCS és BANSA sámánok elleni eljárás JAK mester, a királyi hírnökök comese, ISTVÁN vasvári éneklő kanonok és László inkvizitor előtt.

JÓTEGIN fia MÁRTON, a hódászok ispánja tanuságtétele szerint a nevezettek közül Bansa sámán a Rába-parti füzesekben, az "elliagyott

puszta hely"-nek nevezett részen, amit Mihályházatetejének is nevez a nép, pogány szertartásokat végez, amelyen sokan részt vesznek a környékből. Elmondotta, hogy egy alkalommal "kíváncsiságból hogy mi történik" ő is elment és látta, hogy a nevezett Bansa sámán egy felállított magas létra tetejéig felmászott, ott valamennyit időzött és amint mondták mások, az Istennel beszélgetett és lejöve a jövődöt mondtotta a hallgatóinak. Azt is hallotta másoktól, hogy a sámánoknak látomásai vannak és üzeneteket közvetítenek az Istennek.

* * *

VIII. 1238 (?) Szentgál. Veszprém megye.

MOCHA bessenyő származású sámán ellen lefolytatott eljárás MIKLÓS, a királyi étekhardók comese és frater Gervas esztergomi perjel előtt.

ORBÁN a királyi besznikek (kutyapecérek!) tisztje, amikor vallomást tett a vádlott ügyében, többek között a következő kérdést kapta a bizottság valamelyik tagjától: "Tud-e arról, hogy a nevezett vádlott a pogány szokás szerint terjesztette-e a hetediziglen tartó nemzedék vércsókját" (osculum sanguinis usque ad septimam generationem...), mire a tanu igenlőleg felelt. (Sajnos, ennek a kifejezésnek az értelmét egyetlen másik hasonló szöveg sem világítja meg a jegyzőkönyvet folyamán és így rejtély marad...)

Ugyanez a tanu vallotta azt is, hogy a sámánok a temetéseknél is szerepeltek, amikor a "hetedik napon a temetés után beszurták a sirdombba a "gonosz lelkek lándzsáját". (Miután Szentgál bessenyő telep volt eredtileg és a királyi agarászok, kutyapecérek szorgos népe lakott ott, feltételezem, hogy a jelzett adatok bessenyő hiedelemvilághoz tartoztak.)

A tanuvallomások apróbb elejtett kifejezései, szegényes mellékmondatai a felsorolt papi funkciók mellett még megemlítik a "szent fa" nevét is több ízben, ahol az esküt szokták tenni; máskor, a Sopron megyei Damonyán a "szent fa" alatt énekeltek és "megpilisették" a fiatalságot, ami a kereszteléssel kellett egyértékű legyen pogány vonatkozásban és amely szertartásilag a keresztény egyház szolgáinak "tonzurájával" azonosnak látszik, mert a haj egy részének, vagy tincsének a levágásával járt.

*

Sűrűn előfordul a sámánok dobja, amelyet, amint láttuk az ütemezés mellett jóslásra is használtak és a jelek szerint ennek az egyszerű zenei alkalmatosságnak varázserőt is tulajdonítottak, mert a Baranya megyei Csele "villában" KAPSÁN sámán dobját ellopták, mire elbujdosott, ke-

rülte az emberket és pár hét múlva megtalálták egy erdős részen lelakasztott hulláját. Mint az egyik tanu mondotta "elveszett a dobja, elveszett az ereje". A kérdéses dobról egyébként az is kiderül, hogy állati figurák és harcosok voltak ráfesteve, és oldalain régi írás is volt, amit csak a sámánok tudtak olvasni és páran a nagyon öregek.

*

Ugyancsak szó esik, mellékmondat formájában, a "gorgol"-nak nevezett vesszőcskékről is, amelyeket a sámánok saját falvaikban tavasszal, amikor az állatokat kivetették legelni, osztottak szét a nép között, hogy az állatszaporulat sikeres legyen. S ha már az állatoknál tartunk, akkor megemlítem a kétizben előforduló "miskárolás" fogalmát, amelyet viszont ősz végén hajtottak végre ugyancsak sámánok a hizlalásra szánt apaállatokon. S miután Szent Mihálykor volt vége a szabad legelőnek ez a fogalom, amely még ma is használatos legalább is a Dunántúlon, minden bizonnyal az említett szent nevével van kapcsolatban.

*

A végtisztesség megadásánál is szerepe volt a sámánoknak, mint az ősi vallás papjainak az említett "gonoszok lándzsájának" földbeszurásán kívül is. Mint a Zala-megyei Teipe(?) községben élő makkoltatók mágusairól Hetesi Mihály királyi vadász vallotta, hogy BADHUR sámán, aki a haldokló Mógbi Domonkos urnak a betegágya körül tollas ruhájában táncolt és a beteg elhalálózása után hagyta csak abba. Mikor feltették a tanunak a kérdést, hogy kért-e vagy kapott-e azért valamit a sámán, a tanu a legnagyobb természetességgel válaszolta, hogy "csak a falbon-tásért és a sirba tételért kapta a szokásos lovat és nyeret". Ebből a valomáshól a honfoglaló magyarság ősi, Keletről magával hozott hiedelme tűnik ki, hogy a halottat nem az ajtón vitték ki, hanem rést ütöttek a ház oldalán, hogy az elköltözött szelleme vissza ne találjon a házba. A "szokásos" ló és nyereg pedig az ősi, gazdájával együtt eltemetett háttas állatot jelképezte, amelyet később az egyház papjai kaptak. (A kolosvári domonkos rendiek még 1496-ban is megkapták Báthori Miklós lovát nyergestől, mert a templomuk kriptájába temették el.) S ha már a lóajándékozásnál tartunk, érdemes megemlíteni két sámánperben is szereplő "Szent László lovas versenyt", ahol ugyan a sámán papi szereplése nem derül ki, de mint a veszprémi püspökség makkoltatóinak az életéből tudjuk, az "első" vagy "zenlaslow" volt a verseny nyertese és azzal díjazták, hogy egy álló esztendeig, az új versenyig a többi makkoltatók dolgoztak helyette, de a nyertes ló a sámánokat illette, amely többé nem futhatott.

*

A nép gyermekeinek a tanítása sem volt idegen a sámánoktól. Több eset közül megemlítem a Zala-megyei Szentgyörgy falu mellett lévő Szent László kápolna közelében, melynek birtokáért a helybeliek és a Szent Márton, bencés apátság hosszadalmas harcokat vívott, létezett egy "régiszent

sámántól épített iskola" még a tatár járás előtti időkből és ott a Tar fia Gyárfás makkoltató kondás vallomása szerint Moys nádor előtt, DEGEDS sámán, a makkoltatók "nagyon öreg főpapja" még a per napjaiban is tanította a gyermekeket mindenre, "amire a papok szoktak tanítani" de legfőképpen éneklésre.

Egy másik ilyen "ludi magister" DELKO sámán már ahhoz sem ragaszkodott, hogy állandó iskolahelyisége legyen: követte a makkoltató kondásokat, és utközben is tanította a gyermekeket, amerre szüleik jártak. Így vallott Bolkhas Lóránt királyi jobbágy az említett sámán védelmében, akiről azt állította, hogy mindenre megtanította őket, mint gyermekeket és ifjakat és a régiek írását épp úgy elsajátították tőle, mint a nemzet nagy és híres elődeinek dicsőséges harcait. "A mágusok varázs jelei, amelyek botokra vannak róva mind amit mondanak az emberek, hosszú időre jobban emlékezetben tartják, mint a mesélő asszonyok emlékezete", állapította meg az írásbeliség fontosságát akaratlanul is a tanu.

•

A sámánok "regösi" tevékenysége félig papi, félig nemzetnevelő cselekedet volt. A már felsorolt adatok mellett feltűnő, hogy a 83 jegyzőkönyvben mindössze tizenkét esetben fordul elő a "Regus", "Regwes" elnevezés és legtöbbször a *duru*, vagy *daru*-nak nevezett sámánoknál, akik a jelekszerint a sámánok egy alacsonyabb fokozatát jelentették.

•

Két jegyzőkönyv női sámánok peréről vététdődött fel, mindkét ízben nővérekről van szó: PETRA és PAULA Győr-megyében, ÁGOTA és MARSA a sümegi várban. Náluk azonban akik "démonokról és istenekről énekeltek", papi funkciókat nem végeztek, csak gyógyítással foglalkoztak és bár az utóbb nevezetteknek a perében 22 tanu vallomása szerepel, nem találom semmi nyomot arra, hogy a férfi sámánok tevékenységével teljesen egyenértékű működést fejtettek volna ki.

•

Az áldozati berkek, rejtett helyek a perekben mint ősi kultikus cselekmények színhelyei vannak rögzítve, ami azt mutatja, hogy nemzedékről-nemzedékre sűrűn bár lopva látogatták ezeket az ősi hiedelmvilághoz századokon át ragaszkodó magyariak. "Látumastelku", "Latnukmezew", "Látumas mezie", "Ladnuk" stb. azt mutatják, hogy ezeken a helyeken már a perek idejét jóval megelőző időkben az akkori sámánoknak "látomásai" voltak, amint azt már több esetben láttuk. De szerepel a hely nevek között "louaguteleku" és, ami a lóáldozatokkal kétségtelenül összefügg. Hogy bujva-bujtat a szertartások idején, mutatja egy Bodrog-közi jegyzőkönyv: "...in loco Lapbuio de multis frequentato..." vagyis a sokak által felkeresett Lápbujo nevezetű hely.

•

Befejezésül érdemes azt is megemlíteni, hogy a vádolt sámánok nem mind kétkezők után élő egyszerű emberek voltak, akart közöttük nemcsak származása is, mint Szobi GUTHA MIKLÓS (N. Gutha de Zub), aki ellen Orbacius pozsegai nagyprépost feljelentésére vezettek eljárást 1255-ben 18 tanu vallomása alapján — bár mindegyik valójában védte — elkobozták vagyonát, homlokára a kereszt jelét égették és kifejezetten megemlítik, hogy nincs joga fellebezni a király, — IV. Béla — személyéhez (sine apellatione ad presentiam regis).

KÉT SÁMÁNLAZADÁS

A sámán-perekkel kapcsolatban meg kell emlékeznünk az inkvizíciós eljárások során tárgyalt két tömegperről, amelyeknek sok áldozata volt. A sárospataki lázadás pere 1268 január 28-án kezdődött és egész Bordogközt és a Hegyalját felzaklatta. A kalocsai lázadás, amelynek még nagyobb visszhangja volt, 1269 Vizkereszt ünnepén kezdődött és mint a jegyzőkönyv írója, még egy év múlva is megjegyzi "ennek az inkvizíciónak a befejezését a jelenben megírni nem tudom, mert még nem ért véget" (Conclusionem istius inquisitionis scribere pro presenti non valeo. quoniam nondum est finis...)

A két peres eljárás jegyzőkönyvét erősen kivonatolva közöljük, mert a sárospataki perben 16 vádlott szerepel és tanuk egész sokasága, míg a kalocsainál, ahol tanuk nem is szerepelnek, csak a vádlott Marcisfia Phylpes kinpadon kikényszerített vallomásai alapján kerülnek sorba ötvenen akasztófára a vádlott társai, s utánuk Phylpest is kivégezték.

A sárospataki per jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a városkában, ahol Domonkos napján, augusztus 4-én nagy vásárt szoktak tartani, amelyen minden rendű és rangu csödület verődött össze. A vásár nyugalmanak lebonyolítására külön békéltető bírákat szoktak választani, hogy az esetleges vitás kérdéseket békésen elintézhessék. A békebírák között szerepelt a pataki Szent Erzsébetről elnevezett Domonkos-rendi kolostor perjele is, Miklós fráter. Mint ilyen sokadalomnál elő szokott fordulni, heves össze-

ütközések voltak a vásáros falusiak között és Miklós fráter békéltetési szándékkal középük elegyedett, amikor megtörtént a tragédia, valaki hátulról leszurta. A gyilkosság hírére két táborra verődött a nép és Bodonfia Sámson, göncsi sámán baráti köre a közeli templomba szorította az elleneséges csoportot, miközben még hárman sebesültek meg halálosan.

A vásárnapját általános gyász követte, a sámánok csoportja elmenekült és szeptemberben, a Szentkereszt felmagasztalása napján megjelentek a királyi vizsgálóbizottság tagjai Sárospatakon Ompudus mesterrel, ifjabb Béla herceg udvarbírájával az élükön, Gergely szepesi prépost, Scelafia Miklós a kománok bírája, Szakállas (Barbatus) Lőrinc és Gellért királyi orvosok és Magyarország főinkvizitora, Sycardus, a Domonkos-rendiek tartományfőnöke.

Miután a vádlottak zöme menekülésben volt, a bizottság csak bevezette a pert és egyedül arra szorítkozott, hogy a szepesi káptalan, a sárospataki királynéi vár és a kassai városi fegyveresekből szervezett fegyveres csoport fogdossa össze a gyilkossággal vádolt sámánokat, akikről feltételezték, hogy a Bodrog menti nádasokban, parti füzesekben bujkálnak... Sámson, a gönci sámánt csakhamar elfogták és vele együtt esett az üldözők kezébe Bogomer, Chank fia János, Letenc, Menyhért és Kelemen, vizsolyi sámán. A bizottság arra szorítkozott, hogy a többieknek a neveit felderítse, akik még szökésben voltak, de mivel Béla herceg súlyosan megbetegedett, Ompudus mester felfüggesztette a pert addig, amíg a többi vádlottak is kézre kerülnek. Miután a hegyaljai és bodrogközi nép a sámánok mellett foglalt állást, Ompudus még visszavonulása előtt a szikszói és szerencsi királyi fegyvereseket is a bujdosók nyomába uszította.

1268 január 28-án, amikor az ügy érdemleges tárgyalása megkezdődött, a bizottság élén már nem Ompudus, hanem Moys nádor állott, aki a tőle megszokott szigorral vette a vádlottak mindegyikét, akiknek a száma már tizenhatra szaporodott. A sárospataki vár börtöneiben kinpadra feszített vádlottak gyötrelmükben egymásra hárították a felelősséget... A kínzások következtében Szedekérti Danko és Chank fia János sámánok meghaltak, Bogomer pedig elvesztette szemévilágát. Gellért, a szelid királyi orvos tiltakozott a kegyetlenkedés ellen, de Szakállas Lőrinc sürgetésére, hogy gyorsan végezzenek a perrel, nem változtattak a vallási módszereken.

A kinpadi vallatásokkal egyidőben folytak a tanukihallgatások is, amelyek folyamán egy Morgat nevezetű pataki várjobbágy volt a koronatanu, akit annak idején a sámánok csoportja megsebesített a vásári csetepaté során és magukkal hurcoltak, hogy mint szemtanut eltávolítsák. A Bodrog-köz nádasában élt velük együtt mint fogoly egész november végéig, amikor a korai fagyok beálltával sikerült megszöknie és Göncre menekülnie. Vallomásaiból tudjuk, hogy a sámánok csak nappal mertek tüzet gyújtani nádkunyhóik előtt, míg éjjelente felváltva látogatták a környékbeli falvakat élelemért. Egy éjszaka meglepték a leleszi premontrei prépostság gulyásait és hat darab állatot elhajtottak, de attól való féltök-

ben, hogy az állatok nyomán rejtekhelyükre bukkannak az üldözők, levágtak egy ökröt és a többi visszatérték. A tanu szerint a környékbeli lakosság szívvél-lélekkel mellettük állt és élelmiszereket, sőt borostömlőket is hordtak nekik és tájékoztatták őket az üldözők mozdulatairól. Különösen Vizsoly és Tállya lakói rokonszenveztek velük.

A tanu bementése alapján fogták el és vették külön vizsgálat alá Deleng tállyai mágócot, bár tudta bizonyítani, hogy a véres pataki események idején falujában tartózkodott, de miután meglátogatta a bujdosókat, nem kerülhette el a sorsát.

Egy másik nagyon fontos tanu — legalább is kulturtörténelmi szempontból nézve — a hejcei plebános, Tamás presbiter volt, aki vallomása szerint jól ismerte a faluja környékén sokszor megjelenő Semje sámánt, aki szintén a vádlottak sorában volt. Tamás pap szerint Semje sámán, akivel sokszor beszélgetett a régiek hitéről, említette neki, hogy a régiek hitében nagyon sok démon szerepelt, akik betegségeket és károkat okoztak. Emlékezett a "izcacus" nevű démonra, amely az egyenletlenséget és családi veszekedéseket okozza és különösen veszedelmesnek tartotta a "cermes" nevű demont, amely a gyermekek száját felsebzi és a "palus" nevezetű nyálfolyást okozza. Azt is hallotta a sámántól, hogy minden régi hiten élő családnak hét "lares"-e van, akiknek a szellemei a küszöb alatt lakoznak és szobraikat (efigies) a házban magas helyen tartják és időnként vajjal kenik meg szájaikat. Ezeket az adatokat Tamás pap vallomása szerint akkor szerezte a sámántól, amikor az részeg és böbeszédű volt.

Ugyancsak egy papi tanu, a tállyai Dezső plebános hagyott népünk ősi hitéről, illetve ünnepeiről némi adatokat, amikor arról panaszkodott, hogy hívei Péter és Pál apostol fejedelmek ünnepét nem tartják meg a sámánok befolyására, mert azok akkor az "uj kenyér ünnepét" tartják és elvonják a híveket a templomtól. Ugyan erről panaszkodott, hogy karácsonykor a lakosság a sámánok vezetésével a "fiatal sólymokat avatja" és vadászatokra megy nagy és botrányos részegséggel végződő ünnepségeket tartva egy héten keresztül.

A többi tanu, számszerint 25 érdemben majdnem egyöntetűleg a vádlottak javára vallott és egyetlen egy sem akadt, aki biztossággal tudta volna, hogy kik voltak a gyilkosok. A sárospatakiak egyhangulag elismerték, hogy a város melletti erdőben a "latumasteluke" nevezetű helyen a sámánok többször összejöttek és áldozatokat mutattak be a "rég-i isteneknek".

A tizenhat vádlottból az ítélethirdetéskor már csak 13 volt életben, mert a kínzások közepett meghalt két sámán mellett Bód fia Csöge egy éjszaka felakasztotta magát.

A vádlottak summásan egybefogott vallomásai, amelyeknek az értéke a tüzesvas kínzások miatt nagyon viszonylagosnak tekinthető. A tanu-vallomásokból egybeszűrt végső eredmények a következőkben foglalhatók egybe: A vádlottak összeesküvést szöttek és lázadást szítottak Isten szolgálói ellen, vissza akarták állítani a régi pogány szokásokat, megtámadták

és megszenteltelenítettek szent helyeket, felbujtották az embereket, hogy az egyházi embereknek tizedeket ne fizessenek, meghamisították a magyar nép dicsőséges szentjeinek emlékezetét, azoknak tetteit, pogány neveket adtak az egyház dicsőséges szentjeinek, hogy így a tudatlan népet tévedésbe ejtven maguk mellé térítsék, varázsszereket osztogattak a népnek, mintha azok szentek ereklyéi lettek volna, pogány áldozatokat mutattak be főképpen a "Latumastelku" nevezetű helyen, sámánjaik közül többen azt állították, hogy látomásaik és vízióik voltak, amelyekben a dicsőséges Szűz Máriát és Szent László dicső királyt ismerték volt fel, szeméremsertő módon betegeket gyógyítottak és ezért pénzeket fogadtak el, meztelen leányokkal és asszonyokkal gyógyfüveket gyűjtettek orvos és varázsszereknek, hamuba irt jelekből jövőndőt mondtak a népnek, pogány módra kereszteltek hajak levágásával és övezéssel, beteg állatokat gyógyítottak és ezért is ellenszolgáltatást fogadtak el, kirabolták a leleszi Istennek szentelt prépostságot és mindenek föltött négy ember gyilkosságáért felelősek.

Az ítélethirdetés nagy sokadalom előtt folyt le ünnepélyes keretben. Az egész környék képviselve volt, amikor a Szent Erzsébet templom előtt a főinkvizitor, Sikardus fráter kihirdette a Szent Lélek segítségül hívása után a bizottság döntését. Ezek szerint az istentelen eretnokségek és pogányság ellen isteni megbizatást teljesítő inkvizíció a jelenlévő vádlottak ügyét kivizsgálta, azokat bűnösöknek találta és egyben elrendeli, hogy a bűnösök közül azok, akik vétkeességüket megvallották és őszinte megtérést ígértek, csak enyhe büntetésben részesülnek az inkvizíció irgalmaságából és homlokukon a kereszt jelével tüves vassal megbélyegeztetnek és hét falu határából kiutasíttatnak, hajukat levágják és minden vagyonukat, amit birnak elveszítik. A bűneikben megátalkodott Bodon fia Sámson, Tarkovi Demetert és Danko sámánokat átadják a világi karhatalomnak, hogy azokat a gyilkosságokért és eretnokségükért a kijáró büntetés szerint még az első napfelkelte előtt megégessék mindenek okulására.

Az ítélethirdetést ünnepélyes Te Deum fejezte be és az összes bűnösöket a várba kísérték a fegyveresek.

II.

Sokkal több áldozatot követelt a kalocsai sámán összeesküvés, amelynek az előzményeit csak magából a felvett jegyzőkönyvből rekonstruálhatjuk. Mint a Vatikáni levéltár egy, már 1222-ből dátumozott pápai dekretuma mutatja, Kalocsa mindig forrongó vidék volt és sok borsot tört az egyháziak orra alá. Az említett dekretum szerint "a tiszteletreméltó testvérünkre, Kalocsa érsekére és az őt kísérő egyházi személyekre kezét merészeltek emelni elvakult gyűlöletből vezetve és a pogány hit papjaitól felbujtva egyesek, és ezért, hogy ez a következőkben meg ne történjen, bizonyos vásár- és ünnepnapokon harangzugás közben, meggyújtott gertyáknál az egész egyházmegyében mint kiközösítetteket fel kell sorolni..."

/... ipsos singulis diebus Dominicis et festivis pulsantis campanis et candellis accensis, per vestras diocesis excommunicato denunciari ..."

Ez a parázs összeütközés a régi és új hit képviselői között azonban nem volt közvetlen előzménye a sokkal későbbben, 1269-ben lefolytatott összeesküvési pernek. Miután ez az egyetlen jegyzőkönyv, amely eltérőleg a többi sámanperi iratoktól, nem sorol fel tanuvallomásokat, hanem a kinpadra feszített bűnösökből kicsikart vallomásokat rögzíti le és miután a vallomások egy közelebbi multban lefolyt sáman égetésről tesznek említést, hagyjuk beszélni magát a jegyzőkönyvet, amelyet Márkus fia Phylpes, volt kalocsai érseki katona vallomásairól vett fel az írója. A jegyzőkönyv bevezetéseként a következő sokat sejtető mondat áll: "Ahol többeknek, akik őt őrizték, a kédezésére önkéntesen sokat bevallott, de miután bűntársait megnevezni nem akarta, tüzesvassal kinoztatott". (Ubi plurisque ex his, qui eum custodiebant, interrogantibus sponte multa confessus, sed complices nominari nolens, ferro candente torturatus est.)

Ezek után következik a jegyzőkönyv teljes szövege:

Márkus fia Phylpes, a kalocsai érsek volt katonája önkéntes akaratából az alább írottakat egészben és részleteiben bevallotta, hogy tudni illik, amikor a sümegi várba volt száműzve Kalocsa érsekétől, mivel az említett Érsek által megégetésre ítélt rokonainak és sámanoknak a védelmére kelt lévén, arra gondolt, hogy Kalocsán ott van még Miklós ur, az ő unokaöccse (Nicolaus dominus eius nepos) és a megégetett Demes sámannak a fia és többen mások, akiknek a nevére most nem emlékszik és akiknek a rokonait megégették és hogy annak idején több alkalommal és különböző időben felkérték őt arra, hogy a régi szokások védelmére visszatérve újra kiálljon és azokra, főképpen azonban az Érsekre, akik rokonai halálát okozták megfelelő büntetést szabjon és a még fogságban lévőket kiszabadítsa.

Item dixit: Sümegi száműzetése alatt sokszor gondolt ezekre a felhívásokra és ott elhatározta, hogy azoknak eleget tesz és legfőképpen akkor, amikor körülbelül 25 nappal ezelőtt egyik rokona meglátogatta őt a várfogságban és az említett rokont azzal az üzenettel küldötte a fennnevezett Miklós urhoz és Demes sáman fiához, hogy azoknak hozza tudomására, miszerint hamarosan Kalocsán lesz, de mást nem mondott neki, sem más megbízást nem adott.

Item dixit: hogy ettől a naptól kezdve talán öt másik nap mult el, amikor egy másik futárt menesztett Kalocsára, hogy a következő napon már uton lesz.

Item dixit, hogy a várfogságból ételosztás utáni időben a fogolytársai közül kilépett, fejét, arcát eltakarta és sikeresen távozott egy zalai faluba amelynek nevére nem emlékszik. Itt szállást kért egy házban, ahol a régi erkölcsök szerint éltek. A szállásadók egyik familiariusa elkísérte őt egy erdei uton és ő éjjel nappal lovagolt, csak annyi időre szállt le lováról, amíg az legelt és bár városokon és falvakon keresztül ment, igyekezett, hogy fel ne ismerjék Kalocsára érkezett egy keddi napon az alkonyati

órákban és a piaci kapu felől lépett be a városba közel a Szűz Mária templomához, ahol lováról leszállt és rögtön bement a templom melletti szállókertbe, ahol éjjel egy óráig vagy még tovább időzött.

Item dixit, hogy ebben az éjjeli órában elküldötte a familiáriust Miklós urhoz azzal, hogy értesítse, miszerint már megérkezett és hogy abban a bizonyos szállókertben van és hogy a lova nagyon kimerült (quia equus eius valde fessus erat) és hogy Miklós ur hozzon magával két friss lovat, egyiket önmagának, másikat pedig Phylpes urnak és amikor a két lovat elhozta a nevezett Miklós, akkor mindketten nagyon óvatosan, ahogy csak tudtak, Phylpes ur házába mentek és egy óráig vagy körülbelül addig ott maradtak.

Dixit etiam: hogy amíg a házban voltak, megjelentek Demes sáman fia és sokan mások, akiknek a nevére nem emlékszik, de akiket amint mondotta, Miklós ur és Demes fia bizalmasan értesítettek az ő érkezéséről és hogy ő minden jelenlétnek elmondotta, hogy nem királyi kegyhöl hagyta el a sümegi várat, amint azt először mondták volt, hanem megszökött, hogy az Érsek öszentségét fogságba ejtsék, kíséretét, ha ellenáll, levágják, amire vonatkozólag két tervet dolgozott ki.

Prima: hogy barátaikkal és a velük rokonszenvezőkkel megszállják az érsek palotáját és őt magát fogságbaejtve gyorsan lóra kapnak és elvágatnak vele ismeretlen helyre elrejtve őt és utána szétisélednek. Secunda: hogy Vizkereszt ünnepe a reggeli órákban a templom körül szét-szóródva felkészülnek, hogy a barátok és rokonszenvezőkkel mise közben elfogják az Érseket kanonokaival együtt, ez utóbbiakat az uton eleresztik, míg az Érseket foglyul viszik. Miután a jelenlévők a második tervet könnyebben keresztül vihetőknek ítélték, szétszóródtak, hogy még több barátot szerezzenek az ügynek, kivéve Demes sáman fiát, aki képtelennek mondotta magát fegyveres fellépésre levágott keze miatt, de felajánlotta bármire szolgálatait az ügyben, ő is távozott.

Item dixit: hogy az említett Miklós ur meghívta házához Demeter mi-
lest is, akit annak idején Demes sáman meggyógyított súlyos bajából és kérte hogy csatlakozzék a barátok csoportjához, mire az említett Demeter először megígérte, hogy részt vesz az ügyben, de később megdoldta magát és házába távozott azzal az ígérattal, hogy titokban tartja a hallottakat. Hasonlóképp beszéltek Sombek katonával, akinek a fiát gyógyította megégetett sáman, mire ő is megígérte, hogy XV katonájával részt vesz az összeesküvésben, de amikor meghallotta, hogy dominus Péter is részt vesz embereivel az ügyben, akkor azt mondotta, hogy neki ellensége Péter ur és visszalépett. Similiter meghívták Menyhért urat is, aki harminc lovat ígért alkalmas időben, alkalmas helyre a barátoknak.

Item dixit: hogy pénteki napon átment dominus Miklós házába, ahol összejöttek a barátai és ott látott több, mint hetven alkalmas ifjut (ultra septuaginta apti iuvenes supra nominatos) a nevezettek kívül.

Item dixit, hogy elrendelte (decreverat), hogy a szombatot megelőző éjjelen, amikor Vizkereszt ünnepe esett és amely napon tudomása szerint

az Érsek a katedralisban az összes kanokokkal és prelatusokkal misét celebrálni készült, minden a csoporthoz tartozó ember, akiknek a számát kétkedés nélkül 300 fegyveresre tette (quos ut asseruit non dubitabat, quod excessissent numerum CCC armatorum), hogy a templom körüli lakatlan házacskaiban rejtőzködjének el az éj sötéte idején. Az összezeket, mint mondotta, négy csoportra osztotta, az első csoport a város piaci kapujához, a második a templom két két oldalára a harmadik és negyedik pedig a templom térre kellett, hogy menjenek, amikor az Érsek és a nép a templomba bevonulnak.

Item dixit: hogy Demes sámán fia megkapta a rendeletet, hogy négy társával Krisztus teste konsekrálásának pillanatában a tisztelendő Érsek istállóira és palotájára tűzcsóvát vessenek, hogy amikor minden ember a palotát menteni siet, könnyebben foglyul ejthessék az érseket és kíséretét (ipsis tempore consecrationis Corporis Christi ignem in stabulo Reverendissimi ac su palacio imposuissent...)

Item dixit: hogy elrendelte, miszerint mindenkit, aki ellentáll, meg kell sebesíteni, ha szükséges, le kell szurni és az Érseket élve kell elhurcolni kanonokaival együtt.

Item dixit: hogy nem kételkedett abban, hogy a megégetett rokonai és a sámánok életéért bosszút áll és hogy a királyi kegy az Érsek életéért az összes még fogságban lévőket szabadon bocsájtja.

Jegyzet: Phylpes urat még Vizkereszt ünnepén elfogták és kinpadra vonva az inkvizíció szorgoskodása folytán büntársait folytatólagosan vádolta amíg majdnem ötvenet ezek közül felakasztottak a vesztőhelyen, magát Phylpes urat pedig a városon kívül akasztották fel, miután az inkvizitor kihirdette felette az ítéletet... és sokan vannak még a vádlottak, akiket folytatólagosan akasztanak és ennek az inkvizíciónak a befejezését megirni nem tudom, mert még nem ért véget..."

Eddig a jegyzőkönyv. A világi hatalom kara ebben az esetben Ompudus mester személyében volt képviselve és miután az inkvizitor fráter személye nincs megemlítve, feltételezzük, hogy a majdnem minden esetben vele együtt működő Sykardus fráter lehetett. Ompudus mester egyébként a Phylpes ügyben még egy év múltán is megidézi Nádasti Kornélt, a nagyváradi monostor jobbágyát és István pozsonyi grófot, akikkel a nevezett valaminémü kapcsolatban állhatott.

A KIADÁSRA VÁRÓ TELJES MŰ CÍME ÉS TARTALMA:

AZ INKVIZÍCIÓ A KÖZÉPKORI MAGYARORSZAGON. 1220-1520

TARTALOM:

- I. Az inkvizíció bevezetése Magyarországon és ennek előzményei.
- II. A mérsékelt magyar vonal "Göncöl érsek és Magyar Pál ellentétei a merev szász vonallal: Theuton Jánossal, a Német Lovagrenddel és a "Milicia Christi"-vel.
- III. Magyarföldi főinkvizitorok és pápai legátusok.
- IV. Magyarországi "eretnekségek" és népi mozgalmak:
 - 1.) BESENYŐK:
 - a.) A Bakkony makkoltatói.
 - b.) A "bessnikek" és királyi hódászok.
 - c.) A királyi molnárok.
 - 2.) SAMÁNOK:
 - a.) Az első kalocsai sámán lázadás.
 - b.) 83 Sámán per jegyzőkönyve.
 - c.) A Bodrog-közi sámán lázadás.
 - d.) Két sámánnő "monstre" pere.
 - e.) A második kalocsai sámán-lázadás.
 - 3.) BOGUMILEK:
 - a.) Domonkos-rendiek korszaka.
 - b.) A Ferenc-rendiek korszaka a Délvidéken.
 - c.) A "vegyes házasságok" inkvizíciója.
 - d.) Ráckeve, Tököl stb. inkvizíciója.
 - 4.) BÖSZÖRMÉNYEK:
 - a.) Mizse nádor és társai "monstre pere".
 - b.) A kunok "simoniái".
 - c.) Zsűge, Kun László csillagjósának pere.
 - d.) Muzulmán könyvtárak égetése. 1292-ben.
 - 5.) KUN és KOMAN
INKVIZÍCIÓ: A Nyulak-szigeti kolostor ostroma. Gergely érsek kiközösítése.
 - 6.) MAGYAR BEGINAK: A szatmárnémeti és fehérvári "jámbor-nők" inkvizíciója.
 - 7.) AZ ÖNOSTOROZÓK: A fekete-himlő "okozói" és tömeges eretnek-égetés az Anjouk alatt.
 - 8.) TÖRÖK FOGSAGBÓL
VISSZATÉRTEK INKVIZÍCIÓJA. Zsigmond király és Torquemada. Katona és szerzetes inkvizíciók.
 - 9.) HUSSZITAK PEREI: Nagyszombat és Sárospatak. Kassai kelyhesek mozgalma.
 - 10.) "PLATONISTAK": A veszprémi és pécsi "lektorok" eretneksége az Anjouk alatt.
 - 11.) BUCSUHIRDETŐ inkvizitorok.

Tartalom:

Előszó	5
Bevezetés	3
A "Kassai Kódex" rövid története	10
A "Liber Inquisitorum"	13
A "Sámán" perek	19
Inkvizitorok:	
Theuton János	16
Marcellus	19
Jakab mester	20
Látód fia Hanis mágus elleni inkvizíciós eljárás	22
Degesd mágus elleni inkvizíciós eljárás	35
Boksa mágus és társai elleni inkvizíciós eljárás	39
A gyógyító sámán	44
A sámán papi tevékenysége	52
Két sámánlázadás	60
A kiadásra váró teljes mű címe és tartalma	67